

AJALOOLISED LOODUSLIKUD PÜHAPAIGAD

LAHEMAA RAHVUSPARGI KUUSALU KIHELKONNA OSA

Uuri Hilemets

AJALOOLISED LOODUSLIKUD PÜHAPAIGAD LAHEMAA RAHVUSPARGI
KUUSALU KIHELKONNA OSAS

EKSPERTIIS

Koostasid:

Auli Kütt
Hiite Maja SA

Mari-Ann Rimmel
Eesti Kirjandusmuuseum

Ahto Kaasik
Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade keskus
Maavalla koda

Hiite Maja
Taarausuliste ja Maausuliste Maavalla Koda

Tartu
2009

Sisukord

Sissejuhatus.....	5
Metoodika.....	5
Uurimistöö käik.....	6
Piirkonna ajaloolised looduslikud pühapaigad.....	7
Ülevaade.....	7
Hiied.....	8
Kivid.....	8
Üksikud puud.....	9
Muud pühapaigad.....	9
Tähenduselt ebamäärased ja oletatavad pühapaigad.....	10
Pühapaikade kaitse korraldamise üldised põhimõtted.....	10
Senine kaitse.....	10
Kaitstavad väärtused.....	10
Pühapaiga piiritlemisel ja piiranguvööndi määramisel on lähtutud mälestise iseloomust, sellega seotud loodus- ja kultuuriväärtustest, samuti maakorralduslikest nõuetest.....	11
II Ajaloolised looduslikud pühapaigad Lahemaa Rahvuspargi Kuusalu kihelkonna osas.....	12
Juminda, Kolju hiis.....	13
Juminda, Maduvare.....	16
Juminda Suur müür.....	17
Kahala hiis.....	18
Kasispea/Loksa, Haulõppe.....	19
Kiiu-Aabla, Nuppukivi.....	20
Kiiu-Aabla, Kuduvakivi.....	21
Leesi, Toivepakki.....	22
Mohni, Koljuhaud.....	24
Muuksi, Ohvrikivi.....	25
Muuksi, Silmaallikas.....	27
Pärispea, Vaesekivi.....	28
Pärispea, Liukkivi.....	29
Pärispea, Hiidetamm.....	30
Pärispea, Kalevipoja hobuseraua jäljega kivi.....	31
Pärispea, Hooneteperi.....	32
Pärispea/Viinistu, Ohvrikivi.....	34
Uuri, Hiimets.....	35
Uuri, Alumets.....	37
Vihasoo, Kõrgemäe Hiimets.....	39
Vihasoo, Ukuhaud.....	41
Vihasoo, Iiakari.....	42
Vihasoo, Ohvripuu.....	43
Viinistu, Hieme paas.....	44
Viinistu, Kalakabel.....	45
Viinistu, Sääre tamm.....	47
Virve, Kolju ots.....	48

Ekspertiisi digitaalsed lisad:

- Piirkonna ajalooliste looduslike pühapaikade kaardikiht
- Väliuuringute inventuurilehed koos asendiplaanidega
- Väliuuringute helisalvestised koos registriga
- Väliuuringute fotokogu
- Piirkonna pühapaikade pärimustekstide kogu
- Kuusalu kihelkonna kohapärimuse kogu

Sissejuhatus

Lahemaa Rahvusparki Kuusalu kihelkonna osa ajalooliste looduslike pühapaikade ekspertiisi teostas 2007. – 2009. aastal Riikliku Looduskaitsekeskuse (nüüd Keskkonnaamet) tellimisel Taarausuliste ja Maausuliste Maavalla Koda koos Eesti Kirjandusmuuseumi, Tartu Ülikooli ning Hiite Maja sihtasutusega.

Ekspertiisi eesmärk on luua ülevaade piirkonna ajaloolistest looduslikest pühapaikadest, nende looduslikest ning materiaalse ja vaimse kultuuripärandi väärtustest ja seisukorrast ning esitada nende kaitse korraldamise ettepanekud. Seeläbi saab Lahemaa Rahvusparki haldav Keskkonnaamet andmed, mis aitavad korraldada piirkonna kultuuripärandi kaitset looduslike pühapaikade osas. Ekspertiisi konkreetseks väljundiks on Lahemaa rahvusparki uus kaitseeskiri.

Ajaloolised looduslikud pühapaigad on loodusliku välisilmega paigad, millega seostub ohverdamisele, pühaks pidamisele, ravimisele, palvetamisele vm usulisele või rituaalsele tegevusele viitavaid folkloorseid, arheoloogilisi, ajaloolisi, etnoloogilisi vm andmeid. Käesoleva ekspertiisi koostamisel on objekti ajalisel piiritlemisel lähtutud looduslike pühapaikade riikliku arengukava põhimõtetest ning käsitletud maa-alasid ja üksikmälestisi, mille aktiivse kasutamise algus ulatub 20. sajandist varasemasse aega.

Ajaloolised looduslikud pühapaigad võivad olla nii kompleks- kui üksikmälestised. Kompleksmälestised hõlmavad teatud maa-ala, mille piires võib eristada konkreetseid usulise või rituaalse tähendusega üksikmälestisi (nt pärimuse või toponüümide põhjal erilist tähendust kandvad puud, allikad, kivid, vared või lohud hiiealal). Maa-alana määratletud mälestiste puhul hõlmab loodusliku pühapaiga mõiste ka maastiku pinnavorme, seal paiknevaid üksikobjekte ja taimestikku.

Rahvusteadustes välja kujunenud tava kohaselt on käesoleva ekspertiisi maa-alaliseks objektiks ajalooline kihelkond. Pilootprojektina on võetud vaatluse alla ajaloolise Kuusalu kihelkonna ala, mis jääb Lahemaa Rahvusparki piiresse.

Uuritavas piirkonnas kattuvad Lahemaa Rahvusparki lääneosa ja Kuusalu kihelkonna kirdeosa. Ala maismaapiir kulgeb Eru lahe ääres asuva Vihasoo küla idapiirist Valgejõeni, sealt Tallinn-Narva maanteed mööda Kahala teeristini, sealt Kahala – Loo – Andineeme teed mööda Kolga laheni. 268 km² suurusel alal asub 40 küla. Asustusloolisest loogikast lähtudes kaasati Looduskaitsekeskuse nõusolekul uuritava ala koosseisu Kahala järvest lõunasse, idasse ja kirdesse jääv ajalooliselt asustatud ala, mis hetkel ei kuulu rahvusparki piiresse.

Metoodika

Ekspertiisi koostamise metoodiliseks aluseks on Maavalla Koda ja Tartu Ülikooli koostöös välja töötatud looduslike pühapaikade inventeerimise metoodika, mis hõlmab olemasolevate andmete koondamist ja analüüsi, väliuuringuid koos täiendava rahvapärимuse kogumise ja konkreetsete looduspaikade inventeerimisega ning kogutud andmestiku süstematiseerimist ja analüüsi. Kaitsekorralduslike soovitude esitamisel on lähtutud Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade keskuses koostamisel oleva looduslike pühapaikade piiritlemise ja kaitse korraldamise aluste põhimõtetest.

Ekspertiis käsitleb kõiki piirkonnas asuvaid ajaloolisi looduslikke pühapaiku sõltumata sellest, kas objekt on säilinud ning on ajalooliste andmete põhjal leitav või mitte. Väliuuringul talletati rahvapärimumust ja objekti koordinaadid ka selliste rahvapärimumusega seotud paikade puhul, mille liigitumine looduslikuks pühapaigaks või seos loodusliku pühapaigaga pole kindel, kuid võib olla tõenäoline.

Välitööde korraldamisel lähtuti objektikesksest kontseptsioonist. Selle kohaselt küsitleti inimesi eelkõige külades, kus eelandmed viitasid looduslikele pühapaikadele. Vastavalt kohalike elanike soovitudele küsitleti inimesi ka teistes külades. Samuti kasutati väliuuringute korraldamisel andmeid, mida kohalikud elanikud jagasid 13.01.2009 Palmses ja 12.03.2009 Kolgal toimunud pühapaikade-alastel seminaridel.

Uurimistöö käik

Piirkonna looduslikke pühapaiku on varem uuritud juhuslikult üldiste arheoloogiliste inspeksioonide ja rahvaluule-alaste välitööde käigus. Varasemad kirjalikud andmed piirkonna pühapaikadest ilmusid 1910. a Jaan Jungi koostatud raamatus "Muinasajateadus eestlaste maalt", kus mainiti viit pühapaika. Geograafiliselt oluliselt täpsema andmestiku koondas 1925. a Oskar Parmas. Kuusalu kihelkonna arheoloogilist inspeksiooni teostades jäädvustas ta andmeid piirkonna viies pühapaiga kohta. Hilisemate rahvaluuleuuringute käigus on piirkonna pühapaikadest andmeid talletanud näiteks Rudolf Põldmäe, Paul Ariste, Gustav Vilbaste ja Melika Kindel.

Ekspertiisi ettevalmistamine algas 2007. a varem talletatud andmete koondamisega. Eesti Kirjandusmuuseumist, Tartu Ülikooli arheoloogia kabinetist, Eesti Keele Instituudi murdearhiivist jm koondati piirkonna looduslikke pühapaiku puudutavad arheoloogilised ja pärimuslikud andmed. Töö iseloomust lähtudes koondati lisaks kogu piirkonna kohapärimumus. Andmestik korrastati ja analüüsiti.

Pühapaiku puudutavate andmete täpsustamiseks ja uute andmete kogumiseks korraldati 2008. a kevadel piirkonnas folkloristlik väliuuring. Selle käigus küsitleti 60 inimest ja salvestati üle 27 tunni intervjuusid. Salvestistest koostati ladinimestikud ja pühapaiku puudutav osa litereeriti. Järgnes kogutud andmete korrastamine ja analüüs.

2009. a jaanuaris ja märtsis korraldati Palmses ja Kolgal seminarid, kus tutvustati kohalikele elanikele käimasolevat uurimisprojekti ja täpsustati pühapaikade asukohti. 2009. a kevadel korraldati piirkonnas pühapaikade kaardistamine ja inventeerimine. Nendelgi välitöödel küsitleti kümneid kohalike elanikke ja salvestati vestlusi. Leitud pühapaigad kirjeldati loodusobjektidena, pildistati ja määrati kindlaks nende koordinaadid. 2008. ja 2009. a võttis väliuuringutest vahetult osa 14 uurijat Tartu Ülikoolist, Eesti Kirjandusmuuseumist, Maavalla kojast ja Hiite Maja sihtasutusest.

Piirkonna ajaloolised looduslikud pühapaigad

Ülevaade

Vaadeldavas piirkonnas on andmeid 26 loodusliku pühapaiga või selles kontekstis tähendusliku paiga kohta. Mõned kompleksed pühapaigad, nagu näiteks Hooneteperi mägi koos seal asuvate Palukividega, sisaldavad omakorda mitut üksikobjekti.

Väliuuringute käigus ei õnnestunud kõikide pühapaikade asukohti välja selgitada. Vihasoo küla Uku haua, Viinistu Hieme paasi, Mohni Koljuhaua, Vihasoo ohvripärna, Pärisea ja Viinistu vahel asuva ohvrikivi asukohti polnud võimalik tuvastada ka ligikaudselt. Kahala hiie, Pärisea Hooneteperi mäe, Pärisea hiitamme ja Virve kalakabeli asukoht oli võimalik kindlaks määrata ligikaudselt.

Lisaks on osa lokaliseeritud pühapaiku täiesti hävinud. Juminda Maduvare on ära kaevandatud ja Kahala hiie tõenäolisele asukohale on rajatud ulatuslik laudakompleks. Mitmed pühapaigad on osaliselt hävinud. Pärisea Vaesekivi on lõhutud, Pärisea hiitamm maha raiutud, Virve küla Kalakabeli tõenäoline asukoht täis ehitatud ning Hooneteperi mägi osaliselt kaevandatud.

Lokaliseeritavatest pühapaikadest on vähemalt rahuldavas seisukorras säilinud Juminda Kolju hiis, Kiiu-Aabla Nuppukivi, Leesi Kaevumägi, Muuksi ohvrikivi, Pärisea Liukivi, Uuri Hiimets, Uuri Alumets, Vihasoo Kõrgemägi, Vihasoo Iiakari, Viinistu Sääre tamm, Kiiu-Aabla Kudavakivi ja Loksa/Kasispea Hualõppe mägi.

Leidub ka objekte, mis osalt on hävinud või pole lokaliseeritavad ja osalt on heas seisukorras. Näiteks Hooneteperi mägi, mille piire pole võimalik kindlaks määrata, on osalt välja kaevandatud. Samas on osa mäest koos Palukividega heas seisukorras. Muuksi küla ohvrikivi on kunagi lõhkamisega osalt lõhutud, kuid lõhutud tükid on jäetud oma kohale ja suur osa kivist koos lähiümbrusega kahjustamata.

Silma torkab pühapaikade maa-alalise jaotumise ebaühtlus. Piirkonna 40 külast on pühapaiku teada kõigest üheteistkümnes. Kui teatud külades (Pärisea (6), Vihasoo (4), Juminda (3), Viinistu (3), Uuri (2), Muuksi (2), Kiiu-Aabla (2)) asub suurem osa teadaolevaid pühapaiku, siis suuremas osas küladest pole andmeid ühestki pühapaigast. Seejuures puuduvad pühapaikade kohta andmed ka sellistest juba muinasajal asustatud küladest nagu näiteks Soorinna, Tsitre, Kolga, Kolgaküla ja Kolga-Aabla. Eeldatavasti on leidunud looduslikke pühapaiku kõikides muinas- ja keskajal asustatud külades. Kuid kuna looduslikel pühapaikadel puuduvad reeglina ainuomased välistunnused, on nende määramisel peamiseks teabeallikaks elav ajalooline mälu, samuti kirjalikud allikad kroonikateadetest kuni talletatud rahvapärimuseeni. Sellest tulenevalt on teadmised piirkonna looduslikest pühapaikadest kujunenud kirjalike ja suuliste allikate põhjal.

Piirkonna pühapaikadest õnnestus koguda veidi üle 120 teate, millest suurema osa moodustab rahvapärimus. Osad teadetest on napid, piirdudes pühapaigale viitava kohanimega, kuid leidub ka pikemaid ja üksikasjalikumaid kirjeldusi. Valdav osa teadetest pärineb XX sajandi esimesest poolest. Uuemad teated on kogutud peamiselt 1999, 2008. ja 2009. aastal. Teated jaotuvad maa-alaliselt ebaühtlaselt. Pärisea, Vihasoo, Juminda, Viinistu, Uuri, Muuksi, Kiiu-Aabla pühapaikadest leidub 95 teadet. Seejuures jaotuvad teated ka üksikute paikade vahel ebaühtlaselt. 20 paiga kohta leidub 1 – 5 teadet. Kuue paiga teadete arv jääb

aga vahemikku 6 – 19. Neist omakorda kõige enam teavet leidub Juminda Kolju hiiest (18 teadet) ja Virve Koljuotsast (19 teadet).

Hiied

Vaadeldavas piirkonnas leidub ootuspäraselt Põhja-Eestile iseloomulikke hiiekohti (Vihasoo Kõrgemäe hiis, Juminda Kolju hiis, Uuri Hiimets ja Alumets, Pärисpea Hooneteperi, Kahala Hiimets). Hiied on maa-alalised, kompleksed, ajalooliselt kogukondlikult kasutatud pühapaigad, mille arengusse aktiivselt ei sekkuta. Kuivõrd reeglina on hiis ühe küla või suurema ala pühapaik, on mõneti ebatavaline, et Uuri külas leidub kaks hiiekohta. Samas võib analoogseid juhtumeid täheldada Eestis mujalgi. Erandlik pole seegi, et Uuri ja Juminda küla hiimetsade puistus domineerivad okaspuud. Näiteks samas Kuusalu kihelkonnas on olnud Koitjärve hiimetsaks kuusik.

Kahala hiis on tõenäoliselt hävinud nõukogude ajal rajatud laudakompleksi all. Paiga ulatuslikum kahjustamine algas juba 1930. aastatel, kui seal avati paemurd.

Oluliselt on kahjustada saanud Juminda Kolju hiis. XIX sajandist kuni Eesti taasiseseisvumiseni asusid seal piirivalverajatised. II maailmasõja ajal ja järgnenud nõukogude okupatsiooni ajal kaevati neemena merre ulatuva hiie pinnasesse kaitsekraave. Tänapäeval on hiie südamest kujundatud RMK avalik puhkekoht ja sinna on loodud väike erakinnistu. Hiis on avatud sõidukitele. Suur osa hiiest kannatab liigtallamise tõttu ning maastikusõidukid ohustavad ka hiies asuvat haruldast Koljuvaret.

Vihasoo Kõrgemäe hiit on samuti II maailmasõja ajal kaitsekraavide rajamisega lõhutud, kuid edasine kõrvaline inimõju on jäänud väheseks.

Positiivse tõsiasi jana tuleb rõhutada, et Uuri, Juminda ja Vihasoo küla hiimetsad on paremas seisukorras kui valdav osa Eesti hiisi. Piirkonna hiite edasisel haldamisel tuleks seetõttu pöörata erilist tähelepanu nende metsakoosluste kaitsele, s.h vaba arengu tagamisele. Sama oluline on tagada vaba juurdepääs hiitele ja võimalus täita pühapaikadega seotud vaimseid kultuuritaditsioone ja usulisi talitusi.

Kivid

Teatud usuliste tõekspidamiste ja talitustega seotud kive leidub piirkonnas kümnekond. Otseselt pühapaikade hulka liigituvad Muuksi ohvrikivi, Pärисpea Vaesekivi, Pärисpea Hooneteperi Palukivid ning Pärисpea ja Viinistu vahel asunud ohvrikivi. Nende kividega seostub pühapaigale omaselt puutumatus nõue, mis võib avalduda isegi peale lõhkumiskatset. Näiteks Muuksi ohvrikivi killud on jäetud aastakümneteks oma kohale. Selline teguviisi viitab otseselt kivi lõhkumisele järgnenud üleloomulikule karistusele. Näiteks Setomaal Meeksis asuva Jaanikivi tükid toodi väidetavalt oma kohale tagasi isegi ehitusplatsilt.

Selles kivide rühmas võib omapärasena esile tuua Pärисpea Vaesekivi, millele olevat rahvapärимuse kohaselt jäetud marjult tulles ande. Samuti olevat sellele kivile viidud küla vaeste jaoks toiduande. Paraku lõhuti seegi kivi enne II maailmasõda.

Kindlasti on väga omapärane Hooneteperi Palukiviga seotud pärимus, mille kohaselt Pärисpea kristlased võtsid vahi alla Viinistu küla "poisid", kes seal loodususulist talitust

pidasid. Siiski leidub sellelegi juhtumile analoogiaid mujal Eestis. Näiteks vahistati Setomaal Napi külas enne I maailmasõda ohvrikivile palvetama läinud külaelanikud.

Teatud usuliste töökspidamiste ja kombetalitustega aga ei seostu kivi otsene pühaks ja puutumatuks pidamine, vaid võib kaasneda kivi kahjustamine. Rahvakalendri tähtpäevade kombestikuga seotud Kiiu-Aabla Nuppukivi on seal tehtud lõkketule mõjul pinnalt lõhenenud. Samuti Viinistu Kabelikivi on murenenud sellel tehtud jaanitulede tõttu. Samas leidub selles kivide rühmas kive, millega seotud uskumused ja tavad kivi ei kahjusta. Kiiu-Aabla Kuduvakivi e Tittekiviga seostuvad üksnes usundilised teadmised ja hoiakud. Pärisepa Liukivi e Teedukiviga seotud ja tänapäevani vägagi elav liulaskmise tava aga ei kahjusta kivi.

Ekspertiisi raames vaadeldud kivide kaitse korraldamisel tuleb lähtuda eelkõige nendega seotud kultuuripärandist. Kividega seotud vaimse kultuuripärandi traditsioonide jätkamist tuleks võimaldada isegi juhul, kui see võib kiirendada kivi lagunemist. Kindlasti peaks aga olema tagatud vaba juurdepääs neile kividele.

Üksikud puud

Leesi küla Kaevumäel toivepaku juures on asunud suur pärnapuu. Praegu kasvab sealsamas silmatorkavalt jäme, 374 cm rinnaümberruuduga sanglepp.

Pärisepa küla Matsu talus on asunud hiietamm, mida tunneb nii varasem kui ka veel elav rahvapärinus. Tamme asukohaks on pakutud kahte talu: Matsu ja Mäematsu. Hiietamme nimi viitab Põhja-Eesti kontsektis sellele, et tegemist võib olla endise hiiealaga.

Vihasso küla ja Kasispea küla Risti talu vahel tee ääres on kasvanud enne II maailmasõda ohvripärn. Paraku mäletavad kohalikud vanemad elanikud seal üksnes suurt jalakat, mis on praegu looduskaitse all.

Kuigi kaitset vajab ka hävinud püha puu või kivi endine asukoht, pole võimalik ebamäärase asukohaga objektide kaitset korraldada. Küll aga peaks kuuluma pühapaiga koosseisus kaitse alla Kaevumäel kasvav sanglepp.

Muud pühapaigad

Kuusalu kihelkonna rannikule iseloomulikult leidub piirkonnas ranna- ehk kalakabelite pärimusega seotud looduslikke pühapaiku. Sellised kabelid on asunud teadaolevalt Viinistu Sadamneemel, Virve Koljuotsal ja Juminda Koljuotsal. Kabelid on väidetavalt olnud ka Pärisepa Pähkna neemel ja Palumäel.

Kabelite rohkus on tõenäoliselt seotud sellega, et Pärisepa poolsaar kuulus keskajal tsistertslaste ordule. Samas viitavad keskaegsed kabelid ka võimalikele looduslikele pühapaikadele või külakalmistutele. Nii katoliku kirik kui hiljem ka luteri kirik on hõivanud põlismaalaste pühakohti oma sakraalrajatistega. Kalakabelite seosele loodusliku pühapaigaga viitab seegi, et piirkonna rahvapärinuse kohaselt on neis kabelites palutud häid haldjaid ja Kolju-taati. Juminda Kolju-otsalt on olemas lisaks ka otsene hiie-pärinus ning Virve kalakabel on ehitatud vanasse pühapaika.

Juminda Kolju hiie, Virve Kolju otsa ja Mohni Koljuhaua nimetused on piirkonnale iseloomulikud ja seotud vanemate usuliste kujutelmadega. Kolju-nimelisi paiku leidub ka Jõelähtme kihelkonnas (näit Ülgase Koljunukk). Kolju tähendusele viitavad Soomes leiduvad paralleelid: Koljo, koljum, Koljoi, Koljolainen, mis tähistavad hiidu või suurt elukat. Mathias J. Eiseni arvates leidub sarnase nime ja tähendusega olendeid samuti udmurtide (Kil), komide (Kul), manside (Kui) ja hantide (Kulji) mütoloogias, kellest osasid on peetud veevaimudeks.

Piirkonna ranna-aladele on iseloomulik nn toivepaku (soovi-pakk) austamine. Leesi küla Kaevu- ehk Kalmemäel on toivepakk olnud osa looduslikust pühapaigast. Pole päris selge, millega oli toivepaku näol tegemist, kuid on teada, et vähemalt mõnel juhul on sellesse või selle endisesse asukohta annetatud raha ja selle juures öeldud palveid. Toivepakk on olnud Loksa kabelis. Toivepakkusid on rannarahvas pidanud endal ka kodus.

Piirkonna muude looduslike pühapaikade hulka kuulub samuti Juminda külas asunud Maduvare, mille endine asukoht on teada, kuid sellega seotud üksikasjalikumad rahvapärimumust pole talletatud.

Tähenduselt ebamäärased ja oletatavad pühapaigad

Vihasoo külas asuva Iiekari asukoht pole selge. Ühe teate kohaselt on see Vihasoo jõe suudmes asunud Hiie sadama vastas meres asuv kari, võimalik, et Kasispea lood. Teise teate järgi asub Vihasoo jõesuust 700 m ida pool Kõrgemäe hiie lähedal meres Iiakari. Vihasoo jões asunud Uku haua asukohta ja tähendust pole õnnestunud samuti välja selgitada. Täenduselt ja asukohalt on ebamääraseks jäänud Hieme paas Viinistul.

Loksa ja Kasispea küla piiril asuv Haualõppe mägi on rahvapärimumuse põhjal ajalooline matusekoht ning mõne tänapäeva kohaliku inimese isiklike veendumuste kohaselt ka pühapaik.

Pühapaikade kaitse korraldamise üldised põhimõtted

Senine kaitse

Suurem osa vaadeldavast piirkonnast asub Lahemaa rahvuspargis ja sellele rakenduvad seal kehtivad kaitsemeetmed. Lisaks on Uuri küla Hiiemets võetud Kahala hiiemetsa nime all eraldi looduskaitse alla. Vaadeldud piirkonnas jäävad Lahemaa rahvuspargist välja Uuri Alumets ja Kahala hiis.

Piirkonna looduslikest pühapaikadest on seni võetud kultuurimälestisena riikliku kaitse all Muuksi ohvrikivi ja Uuri Hiiemets. Juminda Kolju hiiest kuulub kaitse alla üksnes Koljuvare kivikalme ning selle kõrval asuv lohukivi.

Kohaste metoodiliste aluste puudumise tõttu pole ajaloolisi looduslike pühapaiku osatud Eestis seni adekvaatselt piiritleda ega korraldada nende kaitsmist. Seetõttu on näiteks ka muinsuskaitsealune Uuri hiiemets tähistatud seni Kultuurimälestiste registris punktobjektina.

Kaitstavad väärtused

Vastavalt Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade keskusel koostamisel olevale pühapaikade piiritlemise ja kaitse korraldamise metoodikale tuleb pühapaikade kaitsemeetmete

kavandamisel lähtuda säilinud kultuuri- ja loodusväärtuste hoidmise vajadusest ning põhiseadusliku usuvabaduse tagamise põhimõttest. Erinevate väärtuste vastuolu korral tuleb eelistada haruldasemat ja ohustatumat.

Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad ja nendega seotud vaimne kultuuripärand on Euroopa kontekstis silmatorkavalt erandlik nähtus. Mitte kusagil mujal õhtupoelses Euroopas pole looduslikud pühapaigad ja nendega seotud vaimne pärand jõudnud tänapäeva sedavõrd elavalt kui Eestis. Samas on valdav osa meie pühapaikadest halvas seisukorras, kaardistamata ja kohase kaitseta.

2006. a liitus Eesti UNESCO Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooniga, mille objektiks liigituvad otseselt ka Eesti looduslikud pühapaigad. Selle kohaselt tuleb pühapaiku hoida loodusladena, mis on vajalikud vaimse kultuuripärandi (uskumuste, tavade, usutalituste, koha- ja perepärimuse jm) edasikestmiseks või taastamiseks.

2008. a kiitis rahvusvaheline looduskaitseliit (IUCN), millega on ühinenud ka Eesti Keskkonnaministerium, heaks looduslike pühapaikade haldamise juhendi looduskaitsealade valitsejatele. Juhendi kohaselt tuleb pühapaikades looduskaitset korraldades arvestada põlisrahva ajalooliste uskumuste, tavade ja õigustega.

2008. a kinnitas kultuuriminister looduslike pühapaikade valdkondliku arengukava, milles rõhutatakse pühapaikade olevikulisi väärtusi, s.h nende olulisust vaimse kultuuripärandi kestmiseks ja usuvabaduse tagamiseks. Eesti põline loodususk, millele tugineb meie rahvakultuur, on kõige vahetumalt seotud ajalooliste looduslike pühapaikadega. Selleks, et pühapaiku puudutavaid kultuurilisi ja usulisi tavasid oleks võimalik järgida, peavad need paigad olema kõigile avatud ja hoitud pühapaikadena. Seejuures on oluline rõhutada, et ajaloolised loodususulised tavad jäävad sageli kõrvalistele isikutele märkamatuks. Hielaadseid pühapaiku, üksikuid pühi puid ja allikate ümbrust hoitakse eesti traditsioonilises rahvakultuuris puutumatusena, s.t nende ja nende lähiümbruse taimekoosluse arengusse ei sekkuta aktiivselt. Neid paiku on lubatud külastada, jätta sinna ande, korraldada seal palvusi ja muid talitusi, kuid neid ei majandata ega kujundata esteetilistel või muudel kaalutlustel. Arengukava on seadnud eesmärgiks pühapaikade ajaloolise ilme taastumise.

Pühapaiga esmaseks kaitsmise objektiks on selle maapind. Pärast püha kivi või puu hävimist kaitstakse selle asukohta nii võimaliku pinnases asuva materiaalse kultuuripärandi tõttu kui ka seepärast, et paiga pühadus kui selline on säilinud. Hävinud kivi asukohas saab üldjuhul jätkata usutalitusi ja muude tavade järgimist. Hävinud püha puu või salu asemele kasvavatele puudele kandub ka püha tähendus.

Pühapaikade alla liigituvad tinglikult ka uskumuste ja rahvatraditsioonidega seotud paigad nagu näiteks Pärismepe Liukkivi või Kiiu-Aabla Nuppukivi. Selliseid objekte ja nende ümbrust on lubatud ettevaatlikult majandada, kuid ehitus- jm ümberkujundustööd ning nende lähiümbruse mistahes muu püsiv hõivamine on lubamatu.

Alljärgnevalt on pühapaikade ekspertiiside koostamisel kasutatud piirkonna pühapaiku puudutavat rahvaluule- jm andmekogu, arheoloogilist ja looduskaitsealast kohateavet, ekspertiisi raames toimunud pühapaikade väliuuringu inventeerimislehti, märkmeid jm kogutud andmeid.

Pühapaiga piiritlemisel ja piiranguvööndi määramisel on lähtutud mälestise iseloomust, sellega seotud loodus- ja kultuuriväärtustest, samuti maakorralduslikest nõuetest.

**II Ajaloolised looduslikud pühapaigad Lahemaa Rahvusparki
Kuusalu kihelkonna osas**

Juminda, Kolju hiis

Asukoht

Juminda küla, Koljuots

Koordinaadid

6613201.6; 585042.7

Täpsed maa-ala andmed on esitatud ekspertiisi lisaks oleval digitaalsel kaardikihil.

Pindala

49440 m², sellest 1501 m² Kordoni kinnistu.

Maaomand

Suurem osa alast asub Loksa metsakonna maatükil nr 8 (katastritunnus 42301:001:0300). Alal asub eraomandis olev Kordoni katastriüksus (42301:001:03060).

Kohanimed ja olulised märksõnad

Koljuots, Koljuvare, iie mets, hiis, hiiekoht, ohvripaik, kalm, ohvikivi, Taara, Kalev

Rahvapärimus

Rahvapärimus tunneb Koljuotsa hiie ja ohvikohana, kus on käidud neljapäevaõhtuti jumalaid, ka Taarat, palumas ja kannelt mängimas. Kohta on nimetatud Kalevipoegade mängukohaks. Varem olevat hiis asunud ka endise Kolju soo kohal. Seal kasvanud tammik ja olnud ohvikivi. Koljuvaret on peetud Kalevi neitsi kokku kantuks. Teisendi järgi kantud see kokku selleks, et kandlemäng kuulajatele ja Taarale paremini kostaks. Samuti on arvatud, et vare alla on maetud mereröövel või see on rajatud meremärgiks või laevahuku mälestusmärgiks. Koljuotsal on asunud kunagi kabel.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Kolju hiis asub Kuusalu vallas Juminda poolsaarel, Juminda külas Koljuotsal. Läänest, põhjast ja idast piirab ala meri. Lõunaosas Juminda – Juminda majaka pinnasetee ja sellelt tõmmatud mõttelised sirged mereni.

Ligikaudu 2/3 alast on kaetud metsaga.

Oluline inimõju on Kolju hiiele avaldunud vähemalt 19. sajandi lõpukümnenditest, kui sinna ehitati piirivalvekordon. Piirivalverajatise on seal asunud ka EW ja nõukogude ajal. Piirivalverajatiste asukohta on nüüd ehitatud palksuvila ja selle abihoone.

Koljuotsa põhja- ja kirdeküljel asuvad vanad kaevikud. Sõjalise otstarbega kaeveid leidub ka lääneosas. Koljuotsa tasasel keskosal on nõukogudeaegsed raketišahte imiteerivad ringvallid.

Neeme randa on rajatud 1941. a merelahingu ohvrite mälestuskompleks, mis koosneb sillutatud platsist, aluskivile kinnitatud mälestuskivist, meremiinidega aedikust, teabetahvlist, lipuvardast, veel ühest veepiiri lähedal asuvast raidkivist ja mälestusmärgi juurde laskuvast teekohast.

Kaasajal on RMK rajanud Koljuotsa keskosasse kuivkäimla, piirded, grillkoha, lõkkekoha, katusealuse koos pinkidega, paigaldanud prügikasti ja igameheõigusi tutvustava teabetahvli. Ilmselt kohalikud elanikud on paigutanud mõned viidad käimlale jms ning pannud vaatamiseks välja libarakettide jäänuseid. Samuti on Koljuvare otsas kalmekohta tähistav metallsilt.

Hiide sisse viib pinnasetee, mida kasutavad aktiivselt huvilised ja puhkajad ning küllap ka hoonete omanik. Teekohas, parkimiseks kasutataval alal ning puhkerajatiste ümber on taimestik hävinud või tugevalt tallatud.

Kaevikutes ja metsa all võib leida nii nõukogude aegset kui ka kohalikku olmeprügi ja traati.

Arvestades ala bioloogilist mitmekesisust, koostati sellele eraldi botaaniline kirjeldus.

Puistu:

Koefitsent	puuliik	vanus	kõrgus	diameeter(1.3m)
30	kuusk	80	17	26
12	kuusk	130	19	32
10	kuusk	50	15	16
20	kask	55	17	22
15	kask	35	12	14
1	haab	55	18	28
2	sanglepp	40	9	12
	mänd	55	17	24
3	pihlakas	40	13	16
2	remmelgas	45	13	16

Alusmetsas esindatud liigid:

harilik pihlakas, harilik kibuvits, raagremmelgas, harilik kadakas, magesõstar, harilik toomingas, harilik vaarikas, harilik sirel.

Rohttaimed:

Valdavalt metsas: Karvane piiphein, mets-härghein, palu-härghein, harilik saluhein, metsmaasikas, harilik pohl, harilik mustikas, jänesekapsas, harilik laanelill, leseleht, harilik kukemari, ahtalehine põdrakanep, külmamailane, metskastik, kiviimar, ohtene sõnajalg, kilpjalg, mets-tähthein, salu tähthein, harilik näär, mets-harakputk?, võsakannike, nõmmkannike ?, metsülane, harilik maikelluke, kevadine seahernes, harilik jänesesalat, raudnõges, liht (või kollane) ängelhein

Rohumaal ja lagedal: Harilik kassikäpp, raudrohi, arujumikas, liht-naistepuna, roomav ristik, ?madar, aasoblikas, ?võilill, harilik soolikarohi, harilik angrvaks, põldosi, süstlehine teeleht, harilik kukehari, ?huditubakas, ? maran, nurmenukk, karvane maran ?, üheksavägilane

Samblad:

harilik palusammal, metsakäharik, harilik põikkupar, harilik kaksikhammas.

Samblikud:

harilik hallsamblik, oksasamblik, alpi põdrasamblik, kivi lapiksamblik, hall lehtersamblik, lepa liudsamblik, piir kärnsamblik, roheline jalgsamblik, naaskel porosamblik, vagu lapiksamblik, ?löövesamblik, läik-ulmik

Puiduseened:

kasepehik

Välitööd on tehtud 14. mail 2009. aastal.

Kokkuvõte koostatud 29. mail 2009. aastal.

Rohttaimede määramist raskendas varajane aastaag, mille tõttu polnud taimedel liigiomased tunnused välja kujunenud ning selle tõttu on jäänud osad liigid kirjeldamata, mõned kirjeldatud perekonna tasemel (märgitud ?+perekonna nimi) ja mõnede liikide määramine ebakindel (märgitud liigi nimi + ?).

Hinnang säilivusele

Ala on rahuldavas seisukorras; inimõju on tuntav, osa kompleksist hävinud, kuid sihtotstarbeline kasutamine on veel siiski võimalik.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kultuurimälestis nr 18572, Kivikalme "Koljuvare". Mälestise kaitsevöönd on 50 m laiune maa-ala mälestise väliskontuurist arvates (Muinsuskaitseseadus § 25 lg 1).

Kultuurimälestis nr 18573, kultusekivi. Mälestise kaitsevöönd on 50 m laiune maa-ala mälestise väliskontuurist arvates (Muinsuskaitseseadus § 25 lg 1).

Kaitse-eesmärk

Kolju hiie kaitsmise eesmärk on tagada seal asuvate looduslike ning vaimse ja materiaalse kultuuripärandi väärtuste säilimine ja taastumine. Rakendatavad meetmed peavad tagama ala elukoosluse vaba arengu ja kliimaskoosluse tekke, vaba juurdepääsu alale ning ajalooliste tavade järgimise, s.h eraviisiline ja ühine palvetamine, mõtlus ja andide jätmine.

Soovitav kaitsekorraldus

Ala tuleb võtta loodusliku pühapaigana loodus- ja muinsuskaitse alla.

Alal pole lubatud mitte mingisugused pinnasetööd (v.a kaevete tasandamine), haljastus- ja majandustegevus, s.h raie, karjatamine, niitmine ning mootorsõidukitega liiklemine. Lubatud pole ehitiste, rajatiste ning trasside püstitamine, v.a ajaloolise loodususu tavade järgimiseks vajalikud rajatised või ehitised valitseja nõusolekul. Keelustada alal igasugune haljastus- ja majandustegevus, s.h raie.

Korraldada alal olevate militaarrajatiste likvideerimine.

Korraldada RMK puhkekoha üleviimine mujale.

Korraldada erakinnistu riigistamine ja kaaluda ehitiste lammutamist.

Korraldada rannas asuva mälestusmärgi paigutamine mujale.

Tagada ööpäevaringne vaba juurdepääs.

Koristada prügi.

Panna välja pühapaika ja sellega seotud häid tavasid tutvustav teabetahvel.

Juminda, Maduvare

(hävinud)

Asukoht

Juminda küla

Koordinaadid

Keskpunkt: 6610896.6; 585704.7

Täpsed maa-ala andmed on esitatud ekspertiisi lisaks oleval digitaalsel kaardikihil

Pindala

15670 m²

Maaomand

Maduvare ase paikneb katastriüksustel: Juhkama (42301:001:0097), Juhkama (42301:001:0098), Maduvare (42301:001:0094), Maduvare (42301:001:0095) ning jätkuvalt riigi omandis oleval maakatastrisse kandmata Juminda maantee teenindusmaal.

Kohanimed ja olulised märksõnad

Madudevare, Maduvare, Maduvare mets

Rahvapärismus

Maduvare olevat olnud "paganaaegade tempel". Teisendi järgi: "Ruotsi soja ajal oli siel palju ussisi ja kuldase kruoniga uss oli ka. Üks soldat soitas hobusega sielt mööda ja lõi möögaga kruoni ussilt pääst ära. Ussid said vihaseks ja jooksid suamihele külasse järele. Soldat jookses ussi iest Tabani tuba. Senperast hüüedä seda kohta nüüd "Maduvareks."

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Maduvare asus Juminda küla lõunaosas, endise nõukogude raketibaasi elamust 80 – 160 m lõuna pool, Juminda maantee all ning maanteest idas ja läänes, merest 50 – 250 m kaugusel. Maduvare kohas pöörab edela – kirde suunaline kõrgepingeliin põhjakirdesse. Osa Maduvare asukohast on lage, osa kaetud männinoorendikuga, ala keskkoha läbib Juminda maantee.

Hinnang säilivusele

Pühapaik on hävinud.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Puudub

Soovitav kaitsekorraldus

Puudub.

Juminda Suur müür

(hävinud)

Asukoht

Juminda küla, Sääreots

Koordinaadid

Ala keskpunkt: 6613041.1; 584571

Täpsed maa-ala andmed on esitatud ekspertiisi lisaks oleval digitaalsel kaardikihil

Pindala

5,05 ha

Maaomand

Juminda kordoni katastriüksus (tunnus 42301:001:0548).

Kohanimed ja olulised märksõnad

Sääreots, Säärenena, Sääre korsten, kabel, hauad, ohverdamine, Taara

Rahvapärimus

Rahvapärimus tunneb Sääreotsa peamiselt matusepaigana ja kabeli asukohana. Vaid ühes ebamäärases pärimusteates kõneldakse Sääreotsal asunud ja endisest taanlaste kabelist jäänud suure müüri pühaks pidamisest. Hiljem olevat müür lammutatud ja ehitatud sellest Säärenina ehk -korsten.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Pühaks peetud müüri asukohta pole võimalik kindlaks määrata. Piiritleda saab vaid selle ligikaudset kunagist asukohta ehk Sääreotsa. Sääreots asub Koljuotsast 200 m edelas ning on ümbritsetud kolmest küljest merega. Ala tinglik piir jookseb mööda katastriüksuse lõunapiiri. Sääreotsa keskosas tegutseb piirivalvekordon. Ligikaudu kolmandik alast on kaetud metsaga.

Hinnang säilivusele

Hävinud

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Pole.

Soovitav kaitsekorraldus

Alal tuleb korraldada arheoloogiline inspeksioon ning rahvapärimusest tuntud matsekohad muinsuskaitse alla võtta.

Kahala hiis

(tõenäoliselt hävinud)

Asukoht

Kahala küla

Koordinaadid

Ala keskpunkt: 6593718.5; 587171.7

Täpsed maa-ala andmed on esitatud ekspertiisi lisaks oleval digitaalsel kaardikihil

Pindala

33480 m².

Maaomand

Ala asub jätkuvalt riigi omandis oleval ja maakatastrisse kandmata laudakompleksi maaüksusel ning Hiie katastriüksusel (nr 35203:003:0320).

Kohanimed ja olulised märksõnad

Iijemets, Iijeväli, Iije

Rahvapärimus

“sic old vanabaganaaegane iijemets. paganarahvas kummardazivad oma jumalaid sial. meije talu kohal läks kargks ja paezeks. meizaaal üitti iijevällaks.”

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Hiie oletatav asukoht asub Kahala külas, Jõelähtme – Kolga maanteest (riigimaantee T 11260) vahetult idas ja põhjas laudakompleksi all. Kahala järvest 220 m lõunas. Hävinud hiie ala moodustab ligikaudu 200 x 100 m suuruse kirde-edela suunalise ovaali. Võimalik, et kunagine hiiemets on hõlmanud märksa suurema maa-ala.

Tegemist on endise paekõrgendikuga, kuhu enne II Maailmasõda rajati paemurd.

Hinnang säilivusele

Pühapaik on hävinud või selle asukoht pole kindlaks määratav.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Ala ulatub osaliselt kultuurimälestuseks tunnistatud asulakohale (registrinumber 27890).

Kaitse-eesmärk

Puudub.

Soovitav kaitsekorraldus

Pole.

Kasispea/Loksa, Hualõppe

Asukoht

Kasispea ja Loksa küla

Koordinaadid

Lõunatipp: 602355; 6604663

Põhjatipp: 6026256; 6605381

Täpsed maa-ala andmed on esitatud ekspertiisi lisaks oleval digitaalsel kaardikihil

Pindala

67010 m²

Maaomand

Suurem osa Hualõppe mäest asub Loksa külas jätkuvalt riigi omandis oleval maakatastrisse kandmata maal. Mäe kirdeots asub Kasispea külas Lõuka metsa katastriüksusel nr 42301:004:0106.

Mägi algab uudismaa servalt ja asub metsas.

Kohanimed ja olulised märksõnad

Hualõppe, katkuhauad, kartmine

Rahvapärimus

Mäele olevat maetud katku surnuid. Teisendi järgi lõppesid seal kalmed. Loksal koolis käinud laste koolitee möödus mäest ja seda kohta kardeti. Mõnede kohalike inimeste veendumuste kohaselt on mägi pühapaik.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Suurem osa Hualõppe mäest asub Loksa külas. Mäe kirdeots asub Kasispea külas Lõuka metsa katastriüksusel. Mägi algab uudismaa servalt ja asub valdavalt metsas.

Mägi on kirde – edela suunaline ovaal, pikkus ca 150 m, laius 60 m.

Hinnang säilivusele

Hualõppe on väga hea seisukorras.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Hualõppe kaitsmise eesmärk on tagada seal asuvate looduslike ning sellega seotud vaimse ja võimaliku materiaalse kultuuripärandi väärtuste säilimine. Rakendatavad meetmed peavad tagama ala säilimise ja vaba vaadeldavuse rannast.

Soovitav kaitsekorraldus

Võtta ala muinsuskaitse alla.

Ehitiste, rajatiste ja trasside püstitamine, lageraie ning pinnasetööd pole lubatud.

Kiiu-Aabla, Nuppukivi

Asukoht

Kiiu-Aabla küla

Koordinaadid

585635; 6606500

Maaomand

Toomari katastriüksus (nr 42301:001:0486).

Kohanimed ja olulised märksõnad

Nuppukivi, Nupukivi, maarjapäev, jaanipäev, peokoht.

Rahvapärimus

"Metsäs asub suur hall kivi. Ja kandab "Nupukivi" nime. Ige Maarja ja Jaanipäivä ehtul polededa seel kive otsas terva tunnü. Kivi sai nime senperäst, et tämä on kandiline ja nuppuline."

Kivi lähedal asus varem ka tantsupõrand ja toimusid külapeod.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Nuppukivi asub Kiiu-Aabla külas metsas Toomari katastriüksusel, Pedaspea – Juminda maanteest ca 315 m idas ja kirdes. Otse kivi lõunaküljest möödub ligikaudu ida – lääne suunaline madal ja samblasse mattunud kiviaed. Kivist põhja poolt möödub värsked metsaveetee.

Kivi on musta/hallitähniline graniit, milles leidub valgeid ja roosasid kihte. Kivi kagu- ja kirdeküljel tõusevad järsult, edela-lääne-põhjaküljel tõuseb libamisi. Kivi on pealt ja põhjaküljelt üsna kõvasti lõhenenud, ilmselt tule mõjul. Kivi lõunaküljel on sügavad läbivad praod, ilmselt looduslikud.

Kõrgus: 2,5 m

Suurim läbimõõt ida – lääne suunas: 4 m

Suurim läbimõõt põhja – lõuna suunas: 4 m.

Suurim küljepikkus: 5 m.

Hinnang säilivusele

Kivi on heas seisukorras

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Nuppukivi kaitsmise eesmärk on tagada sellega seotud vaimse ja materiaalse kultuuripärandi väärtuste säilimine ja taastumine. Rakendatavad meetmed peavad tagama vaba juurdepääsu alale ning ajalooliste tavade järgimise, s.h maarja- ja jaanipäevaegse tuletõrjumise võimaluse.

Soovitav kaitsekorraldus

Kivi tuleb võtta loodusliku pühapaigana loodus- ja muinsuskaitse alla.

Kivi piiranguvööndis 50 m raadiuses pole lubatud ehitiste, rajatiste ja trasside ehitamine ning kaevetööd.

Lubada kivil maarja- ja jaanipäeval tule tegemine.

Tagada ööpäevaringne vaba juurdepääs kivile.

Kiiu-Aabla, Kuduvakivi

Asukoht

Kiiu-Aabla küla

Koordinaadid

6606476; 585157.2

Maaomand

Eesti Vabariik, mereala.

Kohanimed ja olulised märksõnad

Kuduvakivi, Tittekivi

Rahvapärimus

Varem on kõneldud, et kivi juurest on toodud Kiiu-Aabla küla lapsed.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Kuduvakivi asub Kiiu-Aabla küla lähedal Kolga lahes, rannast 45 – 60 m kaugusel meres (olenevalt veeseisust). Kivi kohal maanteel asub 20 km post. Enam-vähem Kuduvakivi vastas asub ka Suuraia talu (katastritunnus nr 42301:001:0023).

Kuduvakivi on kandilise põhiplaaniga tumeroosa graniitkivi. Kivi ligikaudne kõrgus on 2,6 m, pikkus ida – lääne suunas 5 m ja laius põhja – lõuna suunas 4 m.

Hinnang säilivusele

Kivi on väga heas seisukorras

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Kuduvakivi kaitsmise eesmärk on tagada sellega seotud looduslike ning vaimse ja materiaalse kultuuripärandi väärtuste edasikestmine. Rakendatavad meetmed peavad tagama kivi säilimise ja vaba vaadeldavuse rannast.

Soovitav kaitsekorraldus

Kivi tuleb võtta loodus- ja muinsuskaitse alla.

Lubatud pole kivi mistahes rikkumine.

Tagada kivi vaba vaadeldavus rannast.

Leesi, Toivepakk

Asukoht

Leesi küla, Kaevumägi

Koordinaadid

6608797; 584637.8

Täpsed maa-ala andmed on esitatud ekspertiisi lisaks oleval digitaalsel kaardikihil

Pindala

1361 m².

Maaomand

Toivepakk ja seda ümbritsev ala asub Leesi küla maaüksustel: Vana-Koolimaja (katastritunnus 42301:001:1400), Hansuranna (katastritunnus 42301:001:1730) ning maakatastrisse kandmata Leesi – Tammistu kohaliku tee maal.

Kohanimed ja olulised märksõnad

Toivepakk, hiiepaik, ohverdamispaik, 2 pärna, kaev, Kaevumägi, Kalmemägi, kalm, sanglepp

Rahvapärimus

Vanemal ajal olevat viidud toivepakule ohvreid haiguste ja muude ohtude puhul. Kõige enam ohverdati raha ja metallasju, kuid ka osakese kalasaagist. Seal olevat raha ei lubatud üles korjata, kuna siis pidi rahaga koos sinna pandud haigus võtjale külge hakkama. Kui Jumindal oli veel kabel, käidi teel olles toivepaku juures olevast kaevust joomas, kuid tasuks pidi tingimata toivepakule midagi andma. Ühe teate järgi olnud ohvrikoht vana niine all ja seal tehtud ka ohvrisuitsu. Teise teate järgi asunud paigas kaks pärna. Kohta on nimetatud ka hieeks.

Rahvajutu järgi olnud kaks venda – Timusk ja Ahas – merehädas. Pääsenud Timusk jõudis Eeriku talu kohal randa ja pani samas jumalale tänuks maasse toivepaku. Samas seletatakse toivepaku nime – see on toivega pandud, jumalale pühendatud, ja kes sealt varastab, seda tabab karistus.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Ala on ligikaudu ida – lääne suunas 45 m ja põhja – lõuna suunas 30 m suurune ristkülik, mis piirneb idast Leesi – Tammistu kohaliku asfaltteega, lõunast Kooli kinnistu aiaga, läänest sanglepaloduga ja põhjast lodu ja endise merekaldaga. Alast 45 m lõunas asub endine koolimaja, ala vastas ida pool teed on Eeriku talu elamu, alast 13 m kirdes asub teisel pool teed Juminda kabeli surnuaed.

Ala asub endisel lääne suunas laskuval kergelt künklikul merekaldal ja madalal lodul. Kõrguste vahe kuni 1,4 m. Vana sanglepa all asub ca 4 m läbimõõduga ja ca 40 cm kõrgune küngas.

Alal asuvad betoonrõngastega vooderdatud kaev, allikas, vana sanglepp ja muinsuskaitsealune kalme.

Kaev asub ala lõunaserva lähedal maanteest 22 m kaugusel endise merekalda ja lodu piirimail, veidi kõrgemas kohas. Kaevu on eelmisel aastal süvendatud ja sinna paigutatud betoonrõngad. Tegemist on allikakaevuga. Sellest vahetult läänes muutub maapind niiskeks ja pehmeks. Veidi eemal on näha selge soonikukoht, mis ajuti voolava ojana möödub kaarega põhja poolt sanglepast. Väidetavalt ei jää kaev kunagi kuivaks. Eeriku talus elav Ivo Kolk võtab kaevust vett ja kiidab, et see on selge ja külm.

Teine allikas asub kaevust ca 7 m loodes. Tegemist on ca 8 m läbimõõduga vesise kohaga, millest voolab väike ojake läänekaarde.

Ligikaudu 13 m laiune kalmeala asub rööbiti teega ja osa sellest asub tõenäoliselt Kooli kinnistu aias. Kalm ümritsevast kõrgem kuni 50 cm. Kalmeala keskelt laskub maanteelt kaevuni ümbritsevast veidi madalam ala – ilmselt on seal kunagi tee jaoks maad tasandatud. Kalmel asuvatel mutimullahunnikutel on näha söetükke ja luukilde.

Sanglepp asub kaevust 7 m läänes. Puu ümbermõõt 130 cm kõrguselt 374 cm, kõrgus ca 25 m, võra läbimõõt 20 m. Puult on saetud üksikuid jämedamaid oksid, murdunud ja kuivanud mõned harud, kuid üldiselt on ta hea tervise juures.

Hinnang säilivusele

Ala on rahuldavas seisukorras; inimõju on tuntav, kuid sihtotstarbeline kasutamine on veel siiski võimalik.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kultuurimälestis nr 18579, Kalmistu "Kaevumägi", "Kalmemägi", Mälestise kaitsevöönd on 50 m laiune maa-ala mälestise väliskontuurist arvates (Muinsuskaitseeadus § 25 lg 1).

Kaitse-eesmärk

Toivepaku kaitsmise eesmärk on tagada seal asuvate looduslike ning vaimse ja materiaalse kultuuripärandi väärtuste säilimine ja taastumine. Rakendatavad meetmed peavad tagama ala pinnase puutumatus, vaba juurdepääsu alale ning ajalooliste tavade järgimise, s.h vee võtmine, eraviisiline ja ühine palvetamine, mõtlus ja andide jätmine.

Soovitav kaitsekorraldus

Alal pole lubatud pinnasetööd, ehitiste, rajatiste ja trasside ehitamine ning mootorsõidukitega liiklemine. Ühtlasi tuleb ala kustutada Kuusalu valla tuletõrjeveevõtukohtade nimekirjast.

Asendada kaevu betoonrõngad puidust ja piirkonnale iseloomuliku traditsioonilise ilmega raketega.

Ala loduosas kasvavate sangleppade raie ja pügamine pole lubatud.

Tagada ööpäevaringne vaba juurdepääs alale.

Panna välja pühapaika ja sellega seotud häid tavasid tutvustav teabetahvel.

Mohni, Koljuhaud

Asukoht

Mohni saare lähedal

Koordinaadid

Pole võimalik määrata

Maaomand

Mereala

Kohanimed ja olulised märksõnad

Koljuhaud, Kolju

Rahvapärimus

Mohni saare lähedal asuvat mereala on nimetatud Koljuhauaks.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Täpsemad asukohaandmed puuduvad.

Hinnang säilivusele

Pole võimalik hinnata.

Praegune kaitse

Tõenäoliselt asub Koljuhaud Lahemaa Rahvusparki piires, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Pole võimalik määrata.

Soovitav kaitsekorraldus

Pole võimalik määrata.

Muuksi, Ohvrikivi

Asukoht

Muuksi küla

Koordinaadid

6597392; 586455

Maaomand

Mikkani katastriüksus: 35203:001:1070.

Kohanimed ja olulised märksõnad

Ohvrikivi

Rahvapärimus

Ohvrikivi lõhati enne II maailmasõda, kuid see töö jäeti pooleli. Isegi esimese pauguga laiali lennanud tükid korjati kivi peale kokku.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Kivi asub Muuksi küla Mikkani talu paekiviaiaga piiratud väikses õues, elumaja seinast 6 m idakirdes. Kivi asub kiviaia nurgas (sellest 170 cm kaugusel), mis ümbritseb seda põhjast ja idast.

Kivi koosneb tihedast mustast/tumehallist graniidist, milles leidub valgeid ja roosasid triipe ja tähne. Kivi on kunagi lõhatud, kuid töö on jäänud pooleli. Kivi pealmisest poolest plahvatusel murdunud tükid on kivile tagasi asetatud. Kivil ja selle kõrval on vähemalt 9 kandilist ja teravate servadega kildu, mille läbimõõt kuni 77 cm. Kivil kasvab sammalt ja halli tihedat samblikku.

Kõrgus 99 cm

Ümbermõõt maapinnalt 838 cm

Suurim pikkus 340 cm

Suurim laius 270 cm.

Kivi ümber ja peale on istutatud lilli: tsillad on puhkemas, lumikellukesed õitsesid jm lilli. Otse kivi kirdekülje ääres on varem kasvanud õunapuu – näha on 30 cm läbimõõduga känd. Selle kõrvale on istutatud noor õunapuu.

Kivi lõunaküljel on näha 1 puuritud auk – läbimõõt 2 cm, sügavus 5 cm.

Kivi asub edelasuunalisel kallakul. Ilmselt on kivi põhja- ja kirdeküljel kiviaia ääres pinnas kasvanud, kivi lõuna- ja edelakülg on märksa kõrgemad.

Hinnang säilivusele

Kivi on halvas seisukorras; inimõju on tuntav, osa kivist hävinud, kuid sihtotstarbeline kasutamine on veel siiski võimalik.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kultuurimälestis nr 18307, Ohvrikivi. Mälestise kaitsevöönd on 50 m laiune maa-ala mälestise väliskontuurist arvates. (Maa-ameti kultuurimälestiste kaardirakenduses on kaitstava kivi asukoht märgitud ekslikult 20 m põhja poole)

Kaitse-eesmärk

Muuksi ohvrikivi kaitsmise eesmärk on tagada seal asuvate looduslike ning vaimse ja materiaalse kultuuripärandi väärtuste säilimine ja taastumine. Rakendatavad meetmed peavad

tagama kivi säilimise, vaba juurdepääsu alale ning ajalooliste tavade järgimise, s.h eraviisiline palvetamine ja andide jätmine.

Soovitav kaitsekorraldus

Kivi mistahes kahjustamine pole lubatud.

Kivi väliskontuurist 2 m raadiuses pole lubatud ehitiste, rajatiste ja trasside püstitamine ning mistahes pinnasetööd, s.h puude istutamine.

Muuksi, Silmaallikas

Asukoht

Muuksi küla

Koordinaadid

586767, 6598038

Maaomand

Liiva-Juhani katastriüksus (nr 35203:001:0055).

Kohanimed ja olulised märksõnad

Silmaallikas, Kõrgemäe allikas

Rahvapärinus

Peale Silmaallika nime ja kunagise tuntuse pole pühapaigaga seotud pärimust teada.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Allikas asub Muuksi külas, Muuksi linnamäe kaldaastangu all mattunud rusukalda alumises servas lodu lähedal, Liiva-Juhani katastriüksusel.

Allikas asub maastikuliselt üleminekuosal: rusukalda ja lodu piirimail.

Allikas kujutab rusukaldasse tekkinud/süvendatud auku 50 x 50 cm laudraketes. Kogu allika auk sügav 60 – 30 cm, sellest rakkeid ca 30 cm. Rakked tehtud ilmselt 1970. aastatel ja siis on allikat ka süvendatud.

Allikas vee sügavus 4 cm, selle all muda vähemalt 25 cm. Allika vesi selge ja maitsev.

Allikast immitseb välja nire, mis on 4 m ulatuses kivide, okste ja kõdu alla mattunud. Allpool muutub nire nähtavaks ja voolab vaikselt. Veel allpool lodus muutub nire säng laiemaks ja päris poriseks.

Allika ümber: Puurinne: sanglepamets, milles üksikuid kaski, remmelgaid, haabu, saari, ahtraid. Puud kuni 60 a.

Pöösarinne: harvalt sarapuud, sõstraid jm põõsaid.

Rohurinne: sammal, naat, nõges.

Hinnang säilivusele

Väga heas seisukorras

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Muuksi Silmaallika kaitsmise eesmärk on tagada seal asuvate looduslike ning vaimse ja materiaalse kultuuripärandi väärtuste säilimine ja taastumine. Rakendatavad meetmed peavad tagama allika säilimise, vaba juurdepääsu alale ning ajalooliste tavade järgimise, s.h ravivee kasutamine ja kaasa võtmine.

Soovitav kaitsekorraldus

Allikas võtta muinsus- ja looduskaitse alla.

Allika ümbert 5 m raadiuses pole lubatud langetada puid, teha kaevetöid ja liigelda mootorsõidukitega.

Allika ümber 50 m raadiuses pole lubatud ehitiste, rajatiste ja trasside püstitamine (v.s valitseja loal).

Allika puhastamine ja uute laudrakete ehitamine on lubatud valitseja nõusolekul.

Pärispea, Vaesekivi

(hävinud)

Asukoht

Pärispea küla

Koordinaadid

6613906.4; 595634.7

(kivi endine asukoht)

Maaomand

Riigimaantee katastriüksus 42301:003:0286

Kohanimed ja olulised märksõnad

Vaesekivi, ohverdamine, istumisase, vaeslaps, marjad, vaesed

Rahvapärimus

Vaesekivile on külarahvas marjult tulles marju pannud. Teisendi järgi jäeti sellele kivile vaeste jaoks toiduande. Kivi saanud nime sellest, et sellel surnud vaeslapse all muutunud kivi pehmeks, nõnda, et istumisase jäänud kivisse. Kohalik talumees lõhkunud kivi ehituse tarbeks.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Kivi asus Pärispea külas endisest koolimajast ca 55 m lõunaedelas Liivaku talu kohal praeguse riigimaantee teenindusmaal. Kivi asus varem tee ääres olnud kallakul, mida hiljem on tasandatud.

Kivi olnud suur, lai ja lame. Kivil olnud inimese istumisaseme sarnane lohk.

Hinnang säilivusele

Kivi on hävinud ja tõenäoliselt on hävinud ka selle ümber olnud pinnas. Pärimuspaik kui selline on aga veel alles.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Tagada paigaga seotud vaimse kultuuri edasikestmine

Soovitav kaitsekorraldus

Kivi asukohast 2 m raadiuses pole lubatud hoonete ja täiendavate rajatiste püstitamine.

Pärispea, Liukkivi

Asukoht

Pärispea küla

Koordinaadid

6613540,9; 595880,1

Maaomand

Lahe katastriüksus (42301:003:1040)

Kohanimed ja olulised märksõnad

Liukkivi, Liukivi, Teedukivi, liulaskmine, mehelesaamise nõidus

Rahvapärismus

1940. a talletatud pärimuse kohaselt lasid kivil ligu naised, kes tahtsid mehele saada. Praegused vanemad inimesed mäletavad, et kivil lasknud lisaks lastele liugu ka täiskasvanud. Praegu tunneb Liukkivi ilmselt enamus Pärispea elanikest. See on laste liulaskmiskoht.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Liukkivi asub Pärispea külas perekond Lahele kuuluvast elumajast 20 m kagus, tiigist 5 m edelas, põhja – lõuna suunalise endise rannavalli idaserval, pärispea maanteest 70 m ida pool. Kivist edelasse ja läände jääb puudesalu. Kivi ümber on niidetav pool-looduslik niit.

Kivi on tumehall peenetoimeline graniit. Kivi kirdekülg laskub ühtlaselt libamisi maani, moodustades 7 m pikkuse täisulikku liumäe. Kivi tagume (edela) ja külgmised (kagu ja edela) küljed tõusevad kaarjalt. Kivi kõrgem edelaosa lai 3 m, madal kirdeosa 0,5 m. Kivi kõrgus ca 2 m. Kivi keskelt mööda pikemat külge laskub alla sile ja mõnevõrra läikiv rada.

Hinnang säilivusele

Kivi on väga heas seisukorras. Selle kasutamist kogukondliku ja rahvauskumustega seotud liulaskmiskohana häirib kivi kõrvale rajatud eramu ja aed.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Liukkivi kaitsmise eesmärk on tagada sellega seotud looduslike ning vaimse ja materiaalse kultuuripärandi väärtuste edasikestmine. Rakendatavad meetmed peavad tagama vaba juurdepääsu alale ning ajalooliste tavade takistamatu järgimise.

Soovitav kaitsekorraldus

Kivi tuleb võtta loodusliku pühapaigana loodus- ja muinsuskaitse alla.

Lubatud pole kivi ja selle vaba kasutamist kahjustada võivad tegevused.

2 m raadiuses kivi väliskontuurist pole lubatud mistahes kaevetööd, k.a puude ja põõsaste istutamine, ehitiste, rajatiste ja trasside ehitamine.

10 m raadiuses kivi väliskontuurist pole lubatud püstitada ehitisi ning rajatiste ja trasside ehitamine on lubatud valitseja nõusolekul. Tagada ööpäevaringne vaba juurdepääs kivile.

Pärispea, Hiietamm
(täpne asukoht teadmata)

Asukoht
Pärispea küla

Koordinaadid

Määratud on pühapaiga võimalikud piirkonnad ja nende keskpunktid:

1. Matsu talus: 595510; 6613970
2. Mäematsu talus: 592280; 6614480

Täpsed maa-ala andmed on esitatud ekspertiisi lisaks oleval digitaalsel kaardikihil

Pindala

1. Matsu talus: 4951 m²
2. Mäematsu talus: 5825 m²

Pindalad on oletuslikud ja ei näita pühapaiga tegelikku suurust.

Maaomand

1. Matsu talu (katastritunnus 42301:003:0013).
2. Mäematsu talu end koppel, nüüd Uue-Lepa katastriüksus nr 42301:003:0583.

Kohanimed ja olulised märksõnad

Hiie tamm, Hiietamm, Iietamm

Rahvapärimus

Hiietamm asunud Matsu talu koplis. Rahvas palund tamme all jumalat ja ohverdanud seal igal laupäeva õhtul ja teistel tähtpäevil. Sakslased raiunud hiiepuu maha ja ehitanud sellest Kolga mõisa.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Hiietamme oletatavad ligikaudsed asukohad on Pärispea küla Matsu või Mäematsu talu endises koplis, kus praegu asuvad poollooduslikud rohumaad.

Hinnang säilivusele

Pole võimalik hinnata.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Pole võimalik määrata

Soovitav kaitsekorraldus

Pole võimalik määrata.

Pärispea, Kalevipoja hobuseraua jäljega kivi

Asukoht

Pärispea küla

Koordinaadid

6613592,9; 595898,7

Maaomand

Lahe katastriüksus (42301:003:1040)

Kohanimed ja olulised märksõnad

Kalevipoja jäljega kivi, Kalevipoja hobuseraua jäljega kivi

Rahvapärinus

Peale nime pole kivi kohta muud pärimust teada.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Kivi asub Lahe katastriüksuse põhjaservas ida – lääne suunalise pinnasetee põhjapoolses ääres metsa veeres, Loksa – Juminda maanteelt 125 m idas, Lahe pere elumajast 50 m kirdes. Kivi on tumehall/must peenetoimeline graniit. Kivi on maapinnaga tasa, selle pinna nägemiseks tuli eemaldada kõdu. Kivi pikkus on ligikaudu 50 cm (ida-lääne suunas) ja laius 30 cm. Täpseid mõõtmeid ei saanud, kuna kivi ääred lähevad sügavamale pinnasesse. Kivi idaosas on sügav hobuseraua kujutis. Seejuures on raua jälg sügav ja keskosa kõrge. Rauajälje sügavus ja laius ca 5 cm. Kogu jälje pikkus ca 20 cm, laius 15.

Hinnang säilivusele

Kivi on väga heas seisukorras.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Kalevipoja jäljega kivi kaitsmise eesmärk on tagada sellega seotud looduslike ning vaimse ja võimaliku materiaalse kultuuripärandi väärtuste edasikestmine. Rakendatavad meetmed peavad tagama kivi säilimise ja vaadeldavuse selle praeguses asukohas.

Soovitav kaitsekorraldus

Kivi tuleb võtta pärimuspaigana loodus- ja muinsuskaitse alla.

Lubatud pole kivi ja selle vaba vaadeldavust kahjustada võivad tegevused.

1 m raadiuses kivi väliskontuurist pole lubatud mistahes kaevetööd, k.a puude ja põõsaste istutamine, ehitiste, rajatiste ja trasside ehitamine.

10 m raadiuses kivi väliskontuurist pole lubatud püstitada ehitisi ning rajatiste ja trasside ehitamine on lubatud valitseja nõusolekul.

Tagada vaba juurdepääs kivile päikese tõusust loojakuni.

Pärispea, Hooneteperi

Asukoht

Pärispea küla

Koordinaadid

Hooneteperi piirid pole selged, kuivõrd mäe on kaevandamise läbi tublisti muudetud ja inimeste mälestused lünklikud ning osalt vastukäivad.

Kindlad koordinaadid on aga Palukivi(de)l.

Lõhkine kivi e Hundikivi e Palukivi: 6612453,2; 596144

Palukivi e Kirjuhärg: 6612682,4; 596086

Kaitstava hiiela piiride täpsustamiseks tuleb koguda täiendavalt andmeid ja koostada eraldi ekspertiis.

Pindala

259700 m²

Pindala käib oletusliku piirkonna kohta

Maaomand

Hooneteperi oletuslik piirkond asub katastriüksustel: Aiaotsa 42301:003:1522; Mihkli 42301:003:0444; Lami 42301:003:0789; Kunari 42301:003:0029; Pendlametsa 42301:003:0764; Aksli I 42301:003:0604; Tabani 42301:003:0386; Vana-Matsu V 42301:003:0539; Madi-Joosti I 42301:003:0344; Joosti-Madi I 42301:003:0344; Uuekopli II 42301:003:0427; Kopli 42301:003:0151; Pentla 5 42301:003:0542; Aiametsa 42301:003:0284; Uus-Mihkli 42301:003:0662; Kruusaugu 42301:003:0107; Kingu 42301:003:0611; Metsa-Lepa 42301:003:0587 ning kahel jätkuvalt riigi omandis oleval maakatastrisse kandmata maaüksusel.

Koha nimed ja olulised märksõnad

Hiiis, Hooneteperi, Hooneteperi (mägi), Vilgukivi, Palukivid, Paluallikad, Lõhkine kivi, Hundikivi, Härgkivi, ohvrikoht, Taara, Uku, äike, mungad

Rahvapärimus

Hooneteperit puudutav rahvapärimus jaguneb üldiselt kaheks.

1. Kõneldakse Hooneteperiga seoses Pärispea esimesest asustusest, inimeste asumisest Pärispeale ning munkadest.
2. Kõneldakse hiiest, ohvrikohast, Ukule või Taarale ohverdamisest ja sellega seoses tekkinud usukonfliktist Viinistu ja Pärispea elanike vahel, äikese lõhutud Palukivist.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Hooneteperi asub (Pärispea küla vanemate inimeste meelest) loode – kagu suunalise seljandiku (Palumäe) loodepoolses osas, mis algab Pärispea – Viinistu teeristist. Hooneteperi algus jääb ligikaudu 200 m teeristist kagu poole. Hooneteperi oletatav ala ulatub 700 m ovaalina loode – kagu suunas alates endisest karjäärialast ja kirde – edela suunas 450 m.

Palukivi (Kirjuhärg) asub nõlvakust kaarega laskuva pinnasee sisekurvis, teest idas.

Suurema osa Hooneteperist võtab enda alla endine kaevandus ja prügimägi. Lisaks olmeprügile on mäele veetud ka Viinistu kalatööstuse puhastusseadmete jääke.

Lõhkine kivi jääb Kirjuhärjast 235 m lõunakagusse, Paluteest 25 m itta tasasele hõredale metsaalusele.

Oletatavast hiielast sadakond m kagus asuvad paluallikad – soine ala.

Hinnang säilivusele

Ala on rahuldavas seisukorras; inimõju on tuntav, osa kompleksist on hävinud, kuid sihtotstarbeline kasutamine on veel siiski võimalik. Kirjuhärja ja Lõhkise kivi vaheline ala on säilinud hästi.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Hooneteperi hiie kaitsmise eesmärk on tagada seal asuvate looduslike ning vaimse ja materiaalse kultuuripärandi väärtuste säilimine ja taastumine. Rakendatavad meetmed peavad tagama ala elukoosluse vaba arengu ja kliimakskoosluse tekke, vaba juurdepääsu alale ning ajalooliste tavade järgimise, s.h eraviisiline ja ühine palvetamine, mõtlus ja andide jätmine.

Soovitav kaitsekorraldus

Esimeses etapis tuleb loodusliku pühapaigana võtta loodus- ja muinsuskaitse alla Palukivid ja määrata neile 50meetriste kaitsetsoon ja 50meetriste piirangutsoon.

Kivide piirangutsoonis pole lubatud pinnasetööd, ehitste, rajatiste ja trasside püstitamine ning lageraie.

Kivide kaitsetsoonis pole lisaks lubatud igasugune raietegevus, karjatamine ja mootorsõidukitega liiklemine.

Panna välja pühapaika ja sellega seotud häid tavasid tutvustav teabetahvel.

Koristada piirkonda veetud ehitus- ja olmeprügi. Likvideerida Viinistu kalatööstuse reostus.

Teises etapis peale täiendavat ekspertiisi saab vaatluse alla võtta ülejäänud hiieala kaitse korraldamise.

Pärispea/Viinistu, Ohvrikivi

(asukoht teadmata)

Asukoht

Pärispea ja Viinistu vahel (asukoht teadmata)

Koordinaadid

Pole võimalik määrata

Kohanimed ja olulised märksõnad

Ohvrikivi, matusekoht

Rahvapärimus

Ainus ohvrikiviga seotud rahvapärimuse teade kõneleb: "Päälle Vene-Rootsi sõda kui möllas maal katk, vedas valges riides mees viie paari härgadega surnuid ohvrikivi juurde. Praegugi on leida sääl looma ja inimese konte, millelt tuul on liiva päält ära tuisanud."

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Pole võimalik kirjeldada

Hinnang säilivusele

Pole võimalik hinnata.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Poe võimalik määrata.

Soovitav kaitsekorraldus

Pole võimalik määrata.

Uuri, Hiimets

Asukoht

Uuri küla

Koordinaadid

Ala keskpunkt: 6595631.7; 587541.1

Täpsed maa-ala andmed on esitatud ekspertiisi lisaks oleval digitaalsel kaardikihil

Pindala

1. Kaitsevöönd: 11930 m².

2. Piiranguvöönd: 6051 m².

Maaomand

Suurem osa hiiest asub Iisaka katastriüksusel nr 35203:001:1541. Hiie loodeosa jääb jätkuvalt riigi omandis olevale maakatastrisse kandmata maale ja idaosa Paju katastriüksusele nr 35203:001:0285.

Kohanimed ja olulised märksõnad

Hiimets, Iie kuusik, altarid, ohverdamine

Rahvapärinus

Hiimetsas – Hiiekuusikus olid asunud ohvrialtarid. Hiimetsas olevat ohverdatud hommikuti, ligikaudu 1 km kagus asuvas Alumetsas aga õhtuti. Kahala järv, mille kaldal Hiimets asub, olevat sinna lennanud Virumaalt Tõrma hiiemäe juurest.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Hiimets asub Kahala järve kirdekaldal väheldasel neemikul. Kahala – Uuri teest 690 m edelas, Iisaka talu hoonetest 450 m lõunas. Hiiest lõunas, idas ja kirdes asub kultuurrohumaa. Hiiest põhjas on soine lehtpuumets ja võsa. Hiie kaguosast siseneb jalgrada, mida talvisel ajal on kasutatud ka puude väljaveoks. Hiie lõunapiiriks võib tinglikult pidada kirde-edela suunalist kraavi.

Hiie pind on madal ja tasane. Kõrgus veepinnast 30 – 60 cm. Hiie ala jaguneb kaheks. Järve äärde jääb veepinnast 20 – 60 cm kõrgem kuiv pind. Kuiva maad ümbritseb kaarja vööna niiske ja kohati märg lodu.

Puurindes kasvab: hõre kuuse-enamusega segamets. Hiie järvepoelses kuivemas osas kasvab ~ 150 40 – 70 aastast kuuske, mille seas rohkesti 10 – 35 a kaski. Vanim kask ca 70 a.

Üksikud remmelgad, pihlakad, sanglepad. Praegu hiies põlispuid ei kasva. Rohkete kändude hulgas leidub siiski ka päris vanade puude omi. Suurim känd oli läbimõõduga 105 cm.

Põõsarindes rohkesti kuuske, hõredalt kaske, pihlakat, magesõstart ja muid põõsaid.

Rohurindes kõrrelised, sõnajalg, pohl.

Niiskes osas: paju, remmelgas, angervaks, võhumõõk.

Rahvapärinuses mainitud altarite jäänuseid hiies ei märka, samuti mitte muid kive. Hiie lõunapiiril kraavi lõunakaldal asuvad kaks kivi, millel võib olla seos hiiega. Suurema kivi pikkus ca 2 m, laius ca 1,2 m, kõrgus ca 70 cm.

10 – 30 a tagasi on hiiest langetatud sadu puid – näha on eri vanuses kände. Üks tormiga ümber vajund puu on välja veetud ka sel talvel. Järve kaldal on kõrgete tüügastega langetatud mitmeid puid. Mitme kasvava kuuse tüve on raiatud ja täksitud. Kümnekonnalt kaselt on kooritud tohtu.

Eriti just järvepoolsel kaldal leidub rohkesti olmeprügi – tühje pudeleid, kilekotte jms. Silma jäi ka üks nailonist kalavõrk ja plastkast. Järve kallas on kohati taimedest päris lagedaks tallatud. Mõned lõkkeasemed. Kuuldavasti kahjustavad seda paika venekeelsed kalamehed.

Hinnang säilivusele

Ala on rahuldavas seisukorras; inimõju on tuntav, hiiemetsa on tugevalt majandatud, kuid pühapaiga taastumisvõime tugev ning hiee sihtotstarbeline kasutamine on võimalik.

Praegune kaitse

Kultuurimälestis nr 18508, Ohverdamiskoht "Hiiemets". Mälestis on kantud Maa-ameti kultuurimälestiste kaardirakendusse punktobjektina.

Lahemaa linnuala (Natura), registrikood EE0010173

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511

Lahemaa loodusala (Natura), registrikood: EE0010173

Kaitse-eesmärk

Hiiemetsa kaitsmise eesmärk on tagada seal asuvate looduslike ning vaimse ja materiaalse kultuuripärandi väärtuste säilimine ja taastumine. Rakendatavad meetmed peavad tagama ala elukoosluse vaba arengu ja kliimakoosluse tekke, vaba juurdepääsu alale ning ajalooliste tavade järgimise, s.h eraviisiline ja ühine palvetamine, mõtlus ja andide jätmine.

Soovitav kaitsekorraldus

Hiee kui loodus- ja muinsuskaitsealuse mälestise piire tuleb täpsustada vastavlt ekspertiisile.

1. Hiee kaitsevööndis: pole lubatud mistahes pinnasetööd, haljastus- ja majandustegevus, s.h raie ja karjatamine ning mootorsõidukitega liiklemine. Lubatud pole ehitiste, rajatiste ning trasside püstitamine, v.a ajaloolise loodususe tavade järgimiseks vajalikud rajatised või ehitised valitseja nõusolekul. Lubatud pole tule tegemine, v.a ajaloolise loodususe tavade järgimiseks valitseja nõusolekul.

2. Piiranguvööndis: pole lubatud lageraie, mistahes pinnasetööd ja ehitiste ning rajatiste püstitamine, v.a ajaloolise loodususega seotud rajatised valitseja nõusolekul.

Tagada ajaloolise loodususe tavade järgijate ööpäevaringne vaba juurdepääs hiee.

Panna välja pühapaika ja sellega seotud häid tavasid ja kaitsenõudeid tutvustav teabetahvel.

Koristada prügi.

Uuri, Alumets

Asukoht

Uuri küla

Koordinaadid

Ala keskpunkt: 6594790; 588142.1

Täpsed maa-ala andmed on esitatud ekspertiisi lisaks oleval digitaalsel kaardikihil

Pindala

1. Kaitsevöönd: 11700 m².

2. Piiranguvöönd: 5045 m².

Maaomand

Oja katastriüksus nr 35203:001:1420.

Kohanimed ja olulised märksõnad

Alumets, hiis, palvetamine

Rahvapärinus

Alumetsas olevat ohverdatud õhtuti, ligikaudu 1 km põhja pool asuvas Hiiemetsas aga hommikuti. Alumetsas kasvasid varem männid, Hiiemetsas kuused. Kahala järv, mille kaldal mõlemad hiied asuvad, olevat sinna lennanud Virumaalt Tõrma hiiemäe juurest.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Alumets asub Uuri küla lõunaosas Kahala küla poolses servas. Alumets paikneb Kahala – Muuksi pinnaseteest 40 – 45 m läänes ja Kahala järvest 155 m idas.

Alumets piirneb kagus Uuri küla Pumpla katastriüksusega nr 35203:001:0429, lõunas Kahala küla Nõmme katastriüksusega nr 35203:001:1130 ja põhjas Uuri küla Miku katastriüksusega nr 35203:001:1132. Põhjast, idast ja lõunast piiravad hiit kraavid, läänes läheb liivaseljandik selgelt üle niiskeks lodumaaks, kus kasvab hõredalt kaski ja paju.

Alumets asub põhja – lõuna suunalses kuni 1 m kõrgusel liivaseljandikul ja selle äärealadel. Ida – lääne suunal liikudes võib märgata seljandiku pinnal laineid, ilmselt kunagise rannajoone jälgi.

Ala jaguneb kolmeks: 1) Liivaseljandikul asuv ja tiheda metsaga kaetud osa. 2) Seljandikust läänes asuv hõredalt kaski ja paju kasvatav madalmaa. 3) Ala lõunaservas asuva kanali kaldale kuhjatud teetamm.

Puurindes domineerib kuusik, peamiselt 40 – 60 aastased puud. Vanemad kuused 70 – 80 a. Kohati, eeskätt loodenurgas, kasvab 40 – 70 a mände. Lääne- ja lõunaservas 30 – 50 a kaski. Loodenurgas on mõned sanglepad, põhjaosas mõned puukujulisi pihlakad, kõrgusega ca 15 m. Kaguservas haaba ja hall-leppa. Põõsarinne. Alumets on üldiselt hõre. Tihedam ala on lääneservas, kus kasvab 0,5 – 2 m kuuski üsna tihedalt. Mujal kasvab hõredalt magesõstart, pihlakat, kaske, vaarikat.

Rohurinne on samblane. Kasvab metsmaasikat, sõnajalgu, pohla, jänese kapsast, mustikat, kõrrelisi. Lõunaservas nõgest. Seljandiku edelanurgas kattedkolda.

Põllispuud.

Mänd hiie lõunaosas (kaardil tähistatud: a).

Tüve ümbermõõt 130 cm kõrgusel 200 cm. Kõrgus ca 12 – 14 m. Võra läbimõõt 9 m. Esimene jäme oks 340 cm kõrgusel. 3 oksa kunagi ära saetud. Puu tüvi läheb järsult peeneks. Oksakohtade vahel tüvel suured paksendid. 2/3 kõrguselt on tüvi kaetud korbaga. Täiesti elujõuline puu.

Mänd ala lõunaosas esimesest männist 35 m loodes (kaardil tähistatud b). Kasvab madala seljandiku üsna järsul edelaotsal.

Ümbermõõt 130 cm kõrguselt 213 cm. Võra läbimõõt ca 10 m. Kõrgus 10 – 12 m. 1. jäme oks 250 cm kõrgusel. Silmatorkavalt okslik. Tüvi on maapinna lähedal kohati pehkinud. Pooled puu oksad on kuivanud. Puu on kuivamas.

Kuusk ala põhjaosas (kaardil c).

Rinnasümberrõõm 198 cm. Puu on elujõuline.

Hinnang säilivusele

Ala on heas seisukorras; märgatav on küll mõningane inimõju, kuid üldmuljet see ei kahjusta.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Alumetsa hiie kaitsmise eesmärk on tagada seal asuvate looduslike ning vaimse ja materiaalse kultuuripärandi väärtuste säilimine ja taastumine. Rakendatavad meetmed peavad tagama ala elukoosluse vaba arengu ja kliimaskoosluse tekke, vaba juurdepääsu alale ning ajalooliste tavade järgimise, s.h eraviisiline ja ühine palvetamine, mõtlus ja andide jätmine.

Soovitav kaitsekorraldus

Hiie kui loodus- ja muinsuskaitsealuse mälestise piire tuleb täpsustada vastavalt ekspertiisile.

1. Hiie kaitsevööndis: pole lubatud mistahes pinnasetööd, haljastus- ja majandustegevus, s.h raie ja karjatamine ning mootorsõidukitega liiklemine. Lubatud pole ehitiste, rajatiste ja trasside püstitamine, v.a ajaloolise loodususe tavade järgimiseks vajalikud rajatised või ehitised valitseja nõusolekul.

2. Piiranguvööndis: pole lubatud lageraie, mistahes pinnasetööd ja ehitiste ning rajatiste püstitamine, v.a ajaloolise loodususega seotud rajatised või ehitised valitseja nõusolekul.

Tagada ajaloolise loodususe tavade järgijate ööpäevaringne vaba juurdepääs hiide.

Panna välja pühapaika ja sellega seotud häid tavasid ja kaitsenõudeid tutvustav teabetahvel.

Koristada prügi.

Vihasoo, Kõrgemäe Hiimets

Asukoht

Vihasoo küla

Koordinaadid

Ala keskpunkt: 601950,6; 6604721,6

Täpsed maa-ala andmed on esitatud ekspertiisi lisaks oleval digitaalsel kaardikihil

Pindala

17340 m².

Maaomand

Kõrgemäe katastriüksus 42301:004:0433

Jõesuu katastriüksus 42301:004:1263.

Kohanimed ja olulised märksõnad

Hiimets, Iijemets, Pablastemägi, Ahtu hiis, Kõrgemäe Hiimets, jaanituli, merejumal, Ahtu

Rahvapärinus

Kõrgemäe Hiimetsas tehti jaanituld ja põletati tuld ka muul ajal merejumalale Ahtule.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Kõrgemäe hiis asub Vihasoo külas Jalaneemel, Loobu jõest 270 m idas, merest 100-150 m lõunas, Kõrgemäe talu hoonetest vahetult loodes, põhjas ja kirdes. Pühapaigaks on kagu-loode suunaline positiivne pinnavorm, mille pikkuseks kuni 250 m ja laiuseks kuni 90 m.

Mägi on kõige järsema kaldaga põhja- ja kirdeküljel, kus kuni 3,5 m suurune langus toimub 30 – 50 m jooksul. Lõuna- ja läänekaares madaldub mägi laugemalt ja vähem.

Mäel ja selle kõrval hõre kivikülv. Suurimad kivid kuni 1,2 m kõrged ja 3 m läbimõõta.

Ala jätab suhteliselt hõreda parkmetsa mulje.

Puurindes kasvavad: 30 – 70 aastased kuused, kohati männid. Üksikud puud kuni 100 aastat vanad. Äärealadel üksikud kased. Eelmisel talvel on torm metsas murdnud mitukümmend kuuske.

Pöösarinne: peaaegu puudub. Laiguti noori kuuski, mände, pihlakaid, madalat vaarikat, üksikud kadakad.

Rohurinne: igal pool sammal, harvad kõrrelised ja jänese kapsas. Idaosas mustikas.

Körvaline inimõju on olnud tugev alates 19. sajandi lõpust, kui hiie kõrvale rajati Kõrgemäe talu. Mäel karjatati loomi. Sõja ajal on mäele rajatud sügav ja üsna ulatuslik kaevikute süsteem, mis on praegugi veel kohati ca 2 m sügav ja rikub paiga ilmet oluliselt. Mäel leidub ka väiksemaid ebamäärase kujuga lohke, võibolla kunagisi liivaauke. Ühte auku on veetud talu olmeprügi. Viimase talve ulatuslikku tormimurdu on saetud ja ära veetud.

Mäe lagedaks raiutud lääneosasse on ehitatud kelder jm rajatise.

Mäe lõunaküljele lageda ala piirile on kaevatud madal kraav, sellega rööbiti jookseb vähe kasutatud metsaveo- ja karjatee.

Hinnang säilivusele

Ala on rahuldavas seisukorras; inimõju on tuntav, osa hiiest on kaevikutega lõhutud, puid langetatud ja mäele prügi veetud, kuid hiie kliimakskoosluse taastumine ja pühapaiga sihtotstarbeline kasutamine on võimalik.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Kõrgemäe hiie kaitsmise eesmärk on tagada seal asuvate looduslike ning vaimse ja materiaalse kultuuripärandi väärtuste säilimine ja taastumine. Rakendatavad meetmed peavad tagama ala elukoosluse vaba arengu ja kliimakskoosluse tekke, vaba juurdepääsu alale ning ajalooliste tavade järgimise, s.h eraviisiline ja ühine palvetamine, mõtlus ja andide jätmine.

Soovitav kaitsekorraldus

Hiis tuleb võtta muinsus- ja looduskaitse alla.

Hiies pole lubatud pinnasetööd ja maaharimine (v.a kaevete tasandamine), raie (v.a tormimurru koristamine) ning mootorsõidukitega liikumine. Lubatud pole ehitiste, rajatiste ja trasside püstitamine, v.a ajaloolise loodususe tavade järgimiseks vajalikud rajatised või ehitised valitseja nõusolekul.

Hiie piiranguvööndis 50 m raadiuses hiie väliskontuurist on keelatud lageraie ning ehitiste, rajatiste ja trasside püstitamine ilma valitseja loata.

Tagada ajaloolise loodususe tavade järgijate ööpäevaringne vaba juurdepääs hiide.

Panna välja pühapaika ja sellega seotud häid tavasid ja kaitsenõudeid tutvustav teabetahvel.

Koristada prügi.

Vihasoo, Ukuhaud

(asukoht teadmata)

Asukoht

Vihasoo külas Loobu jões

Koordinaadid

Pole võimalik määrata

Kohanimed ja olulised märksõnad

Ukuhaud, oletatav pühapaik

Rahvapärinus

Jaan Jung on oletanud, et Vihasoo küla keskel asuv "sügav jõekäär, mida Ukuhauaks hüütakse, on vist vana Eesti jumala Uku mälestus".

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Ukuhaua asukohta pole õnnestunud kindlaks määrata.

Hinnang säilivusele

Tõenäoliselt säilinud.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Loobu jõe hoiuala rohe-vesihobu elupaiga kaitseks, Keskkonnaregistri kood KLO7000118.

Kaitse-eesmärk

Pole võimalik määrata.

Soovitav kaitsekorraldus

Pole võimalik määrata.

Vihasoo, Iiakari

Asukoht

Vihasoo küla, Eru laht

Koordinaadid

Lõunatipp: 602355; 6604663

Põhjatipp: 6026256; 6605381

Täpsed maa-ala andmed on esitatud ekspertiisi lisaks oleval digitaalsel kaardikihil

Pindala

67010 m²

Maaomand

Jätkuvalt riigi omandis olev maakatastrisse kandmata maa; mereala.

Kohanimed ja olulised märksõnad

Iiakari, Iie kari, Hiiekari, Saunakivi

Rahvapärimus

Rahvapärimus seostab Iiekari Vanapagana ja Kalevipoja lugudega. Hiiekari olevat veelune kari, mis takistas pääsu Vihasoo jõesuus olnud Iije sadamasse. 700 m jõesuust ida pool asub ka Kõrgemäe Hiiemets.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Pole päris kindel, kas varem rahvasuus tuntud Hiiekari ja Iiakari on sama. Varasema pärimuse põhjal võiks eeldada, et Hiiekari asub Vihasoo jõesuu vastas meres. Kas tegemist on väikse kariga, mis asus varem vahetult jõesuu vastas ja on nüüdseks Jalaneemega kokku kasvanud või on tegemist jõesuust ligikaudu 1 km kaugusel lahes asuvate loosaartega, pole õnnestunud kindlaks teha. Kindel on aga Iiakari asukoht. Seos Iiakari nime ja lähedal asuva Kõrgemäe Hiiemetsaga on tõenäoline.

Iiakari asub Vihasoo külas Jalaneemel ja Eru lahes. Iiakari algab neemega, mis asub Loobu jõesuust 780 m kagus ja Kõrgemäe hiiest 250 m idas ning suundub ca 700 m kivise alana põhjakirde suunas.

Iiakari sees, rannast ligikaudu 400 m kaugusel asub Saunakivi. Suurim kivi selles karis. Kõrge veeseisu ajal ei paista see veest välja.

Hinnang säilivusele

Iiakari on väga hea seisukorras.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Iiakari kaitsmise eesmärk on tagada seal asuvate looduslike ning sellega seotud vaimse kultuuripärandi väärtuste säilimine. Rakendatavad meetmed peavad tagama ala säilimise ja vaba vaadeldavuse rannast.

Soovitav kaitsekorraldus

Iiakari kaitseks pole tarvis võtta täiendavaid kaitsemeetmeid.

Vihasoo, Ohvripuu

(asukoht teadmata)

Asukoht

Vihasoo küla

Koordinaadid

Pole võimalik määrata.

Kohanimed ja olulised märksõnad

Ohvripuu, niinepu, ohverdamine

Rahvapärimus

Jändriku niinepuu juures olevat käidud ohverdamas.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Puu asukohta ei õnnestunud kindlaks teha. Rahvapärimus määrab puu asukoha Vihasoo küla ja Kasispea Risti talu vahele tee äärde. Lagedal alal kasvab praegu vaid looduskaitsealune jalakas (Keskkonnaregistri kood KLO4000344). Küsitletud vanemad inimesed pakkusid oletuslikuna ohvripuuks välja samuti kaitsealust jalakat. Lisaks ei mäletata juba 1930. aastatest lagedal alal kasvamas muid vanu puid. Võimalik, et jalakas ongi ohvripuu, kuid seda pole võimalik ilma arheoloogilise uuringuta kinnitada.

Hinnang säilivusele

Pole võimalik hinnata.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Pole võimalik määrata.

Soovitav kaitsekorraldus

Pole võimalik määrata.

Viinistu, Hieme paas

(asukoht teadmata)

Asukoht

Viinistu küla

Koordinaadid

Pole võimalik kindlaks määrata

Kohanimed ja olulised märksõnad

Hieme paas

Rahvapärimus

Eesti Keele Instituudi murdesektori kohanimede kartoteegi andmetel asub Viinistus Hieme paas. Nimi viitab võimalikule pühapaigale.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Rahvapärimuses puuduvad andmed objekti täpsemast asukohast ning ka küsitletud inimesed ei tea sellist paika. Analoogete nimede põhjal võib eeldada, et objekt asub meres.

Hinnang säilivusele

Pole võimalik hinnata.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Pole võimalik määrata.

Soovitav kaitsekorraldus

Pole võimalik määrata.

Viinistu, Kalakabel

Asukoht

Viinistu küla Sadamneem

Koordinaadid

Ala keskpunkt: 5995654,9; 6612598,3

Kabelikivi: 599557,4; 6612570,8

Täpsed maa-ala andmed on esitatud ekspertiisi lisaks oleval digitaalsel kaardikihil

Pindala

2033 m².

Maaomand

1. endiselt riigi omandis olev maakatastrisse kandmata maa; 2. Loksa metskonna metsatükk nr 30, katastritunnus: 42301:003:0260; 3. Kalde katastriüksus nr 42301:003:0080.

Kohanimed ja olulised märksõnad

Kalameeste kabel, Kalakabel, Kabelipaas, Kabelipae, Kabelikivi, hea vaim, head haldjad, ohverdamine, maarjapäev, jaanituli

Rahvapärimus

Vanasti oli Sadamneemel kalameeste kabel. Kabel oli olnud just mere ääres, praeguse Haldja talu kohal. Maarjapäeval viisid kalamehed kabelisse leiba ja kalu, siis pidi järgmisel aastal olema hea kalasaak. Kabeli ukse ees olnud kõrge paekivi, sealt käidud redeliga üle. Kivi oli selleks seal, et kurjad vaimud ei pääse kabelisse.

Kabel oli ehitatud seepärast, et seal elas hea vaim või head haldjad. Kabelisse viidi ohvrit ka enne mereleminekut ning andideks olid lisaks eelpoolmainitule sool ja raha.

Kabel olevat asunud Kabelikivil. Kabelikivil on Sadamneeme inimesed teinud eelmistel aastakümnetel jaanituld ja see on olnud meremärgiks. Kabeli kohal meres olevat Kabelipae (kivi või kari).

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Kabel asub Viinistu Sadamneeme kaguservas Haldja (ka Haltja) talu kohal rannas, väidetavalt Kabelikivil, mis asub kaldaastangu alumises servas. Kuna see asukohamääratlus pole päris usaldusväärne, tuleb kabeli võimaliku asukohana käsitleda suuremat ala endisest Haldja talust. Kabeli asukohaks on pakutud ka Haldja talu aeda, mille ülesharimisel on leitud vanu telliskivitükke ja vanu münte.

Suurem osa alast asub Kalde kinnistul (katastritunnus 42301:003:0080) ja seal asub abihoone.

Hinnang säilivusele

Ala on rahuldavas seisukorras; inimõju on tuntav, osa kompleksist hävinud ja täis ehitatud, kuid kuna Kabelikivi ja endise kabeli koht on säilinud, on pühapaiga sihtotstarbeline kasutamine veel siiski võimalik.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Kalakabeli asukoha kaitsmise eesmärk on tagada seal asuvate looduslike ning vaimse ja materiaalse kultuuripärandi väärtuste säilimine ja taastumine. Rakendatavad meetmed peavad tagama alal tõenäoliselt asuva kesk- ja uusaegse kultuurikihi säilimise, ning jaanitule tegemise Kabelikivi juures.

Soovitatav kaitsekorraldus

Ala tuleb võtta loodusliku pühapaigana loodus- ja muinsuskaitse alla.

Ilma valitseja nõusolekuta pole alal lubatud ehitiste, rajatiste ja trasside rajamine ega kaevetööd.

Viinistu, Sääre tamm

Asukoht

Viinistu küla

Koordinaadid

6612516,1; 599077,1

Maaomand

Jätkuvalt riigi omandis olev maakatastrisse kandmata maa (maaüksuse riigi reservmaa piiriettepanek nr AT030219063).

Kohanimed ja olulised märksõnad

Sääre tamm, ravimine

Rahvapärimus

Sääre tammelt käidud kõhuhädade vastu koort toomas, kuna varem polnud ümbruskonnas vana tamme.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Sääre tamm asub Sadamneeme teeotsast 125 m lõuna pool ja Loksa-Viinistu maanteelt 90 m lääne pool metsas.

Ümberringi kasvab hõre lehtpuumets. Ühtegi teist vanemat tamme lähikonnas pole.

Puurindes kasvavad: 40-100 a sanglepad, saared, kased, vahtrad.

Põõsarinne: sarapuu (põõsaste läbimõõt 0,5-2 m), üksikud väiksed toomingad, sarapuud jm põõsad.

Rohurinne: Väga ohtralt mets- ja võsaülast, veidi sinililli, kuldtähti, naati, kõrrelisi, sammalt, metspipart, nurmenukku, ussilakka, osja, nõgest, piibelehte.

Puu tüve ümber ja lähikonnas on mõnikümmend kivi läbimõõduga 30 – 150 cm. Ka mujal seljandikul kive üsna rohkesti, kohati kivikülv.

Puust 7,5 m kirdes välgust tabatud või lõhki põletatud kivi.

Tamme ümbermõõt 1,3 kõrguselt 419 cm (1. mõõtmise); 416 cm (2. mõõtmise).

Võra läbimõõt 20 m.

Puu haruneb ca 220 cm kõrgusel.

Puu kaguküljel alates maapinnast kuni 2 m kõrguseni vana auk – tüvekahjustus, kus paljastub pehkiiv tüvi. Võibolla kunagine haru murdumise koht. Selle laius maapinnal 40 cm. Ümber selle on tüvi kõrgem 10-20 cm. Lõhandiku kohal on 30 cm läbimõõduga tüvemuna.

Tüve põhjaküljes maapinnast 90-140 cm kõrgusel teine väiksem auk, kõrgus 50 cm, laius 20 cm. Ümber selle tüvi kõrgem kuni 25 cm. Paljanduv tüveosa kõduneb.

Tüve lõunaküljel ca 3,5 m kõrguselt on 3-5 a eest murdunud oks, mis lamab puu juures maas.

Oksa läbimõõt 40 cm.

Puu tervislik seisund on hea.

Praegune kaitse

Sääre tamm, LK III, Keskkonnaregistri kood KLO4000300.

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Sääre tamme kaitsmise eesmärk on tagada puu kui loodusmälestise ning sellega seotud vaimse kultuuripärandi säilimine.

Soovitav kaitsekorraldus

Ei vaja täiendavaid kaitsemeetmeid.

Virve, Kolju ots

Asukoht

Virve küla

Koordinaadid

Ala keskpunkt: 6607878.9; 590513.8

Täpsed maa-ala andmed on esitatud ekspertiisi lisaks oleval digitaalsel kaardikihil

Pindala

2500 m²

Maaomand

Ala asub katastriüksustel: Loksa metskonna maatükk nr 9, 42301:001:0310; Nigula 42301:001:0364; Virve 42301:001:1200; Jakobi 42301:001:1340; Noga, Virve 42301:001:1110; Mäe 42301:001:1110; Koljo 42301:001:0749; Rigo 42301:001:0282 ning jätkuvalt riigi omandis oleval maakatastrisse kandmata maal.

Kohanimed ja olulised märksõnad

Koljunukk, Kolju ots, Kolju kabel, Kala-kabel, püha koht, ohvrikoht Kolju-taat, Kolju-kuningas, koljo-aldijas, Taevaisa, palvetamine, kartmine, kalaõnn,

Rahvapärismus

Virve Kolju-ots on vana pühapaik, kuhu rajati kabel. Kalakabel olnud lihtne palkhoone, kus käidi ohverdama ja palvetama enne mereleminekut, et saada rohkem kala ja hoida end tormi eest. Palvetes pöörduiti Kolju-taadi, kulla Kolju-kuninga, koljo-aldija, taevaisa ja jumala poole. Annina mainitakse kabeli katuselaudu.

Pärismus kõneleb ka uuema aja suhtumistest, kus kabelis käijaid peetakse nõidadeks või neid pilgatakse ning see lammutatakse pastori käsul. Kabeliga seotud pilkelaulust on rahvasuus liikunud mitmeid teisendeid.

Tähelepanuväärne on paigaga seotud pärimuse sarnasus Juminda küla Kolju-otsa hiie ja kabeliga.

Asukoha ja mälestise kirjeldus:

Pühapaiga 180 m läbimõõduga tinglik ala asub kõrgemal neemikul ja seda ümbritseval madalduval kaldal. Läänest, põhjast ja idast piirneb ala merega. Edelast muutub ala madalamaks, lõunast jätkub kõrgema seljandikuna.

Neeme kõrgemal osal asub kitsas asfalttee. Alal asuvad kuue kinnistu hooned.

Neeme randa katab tihe graniitkivide kiht. Kolju-otsa kõrgus ca 5 m, läbimõõt kuni 200 m, kõrgem ala moodustab sellest 50 – 70 m.

Hinnang säilivusele

Ala on halvas seisukorras, suurem osa sellest on hõivatud ehitiste, õuede ja teedega. Ehitistega hõivamata aladel võib olla säilinud võimalik kesk- ja uusaegne kultuurikiht. Kolju-ots kui säilinud maamärk toimib ka veel maamärgina. Pühapaiga taastumine väiksemas mahus või täielikult on teoreetiliselt võimalik.

Praegune kaitse

Lahemaa Rahvuspark, registrikood KLO1000511.

Kaitse-eesmärk

Kolju otsa kaitsmise eesmärk on tagada seal asuvate looduslike ning vaimse ja materiaalse kultuuripärandi väärtuste säilimine. Rakendatavad meetmed peavad tagama ala pinnavormi ja pinnase säilimise.

Soovitav kaitsekorraldus

Uute maaga püsivalt ühendatud hoonete rajamine alale ning kaevetööd pole lubatud.